

Jakab Attila

# **Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe**

Műhelytanulmány 4.

**EÖKIK**



Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

# **Az erdélyi magyar történelmi egyházak társadalmi szerepe**

Jakab Attila

Műhelytanulmány 4.

**EOKK**

Budapest, 2003.



# Tartalomjegyzék

<b>Bevezetés</b> .....	<b>5</b>
<b>I. Történelmi előzmények</b> .....	<b>9</b>
1) – Erdély önállósulása (1541–1690) .....	9
2) – A Habsburg időszak (1690–1867) .....	10
3) – A Monarchia alatt .....	13
4) – Romániához tartozva .....	14
<b>II. A pillanatnyi helyzet</b> .....	<b>20</b>
<b>III. Példaértékű kezdeményezések</b> .....	<b>25</b>
<b>IV. Jövőbeni kilátások és feladatok</b> .....	<b>29</b>
<b>V. Gyakorlati tennivalók</b> .....	<b>31</b>
Magyarországon .....	31
Erdélyben .....	31
<b>Melléklet</b> .....	<b>32</b>



„Az erdélyiek számára a különböző tájnyelveket beszélő, eltérő kultúrát, szokásokat és egyházi tradíciót képviselő emberekkel való kapcsolat magától értetődő. Az így nevelt és nevelődött emberek éppen ezért különösen érzékenyek a legkülönfélébb nép- vagy vallási csoportok közötti feszültségekre éppúgy, mint a zavargásokra, vagy éppen ellenséges konfliktusokra, csakúgy, mint etnikai és vallási konfliktushelyzetekre, legyen az saját országhatáron belül, avagy kívül. Sokkal erősebben alakult ki itt az 'ellentétek megbékéltetése' iránti készség csakúgy, mint – a másik oldalon – az etnikai vagy vallási szélsőségesesség iránti fogékonyság, amely a hajlamon, a nevelésen, a képzettségen, az életvitelen vagy a hagyományon alapulhat. E két magatartásforma kialakulását az alaphelyzet mélyebb ismerete és a tapasztalatok hangsúlyosabb értékelése fokozottabban elősegítik. Hiszen ebben az országban éppenúgy megtalálható a tolerancia és a megbékélés iránti különleges képesség, amely alapján Erdélyt mindig is példaként emlegették, mint ahol Európa első toleranciátörvénye megszületett, mint ahogy megfigyelhetők itt a kibékíthetlenség és a szélsőséges nacionalizmus irányzatai is. Nagyon sok függ attól, hogy a politikusok, az egyházak és a 'köznép' maga is hogyan járul hozzá, hogy az emberekben megbújó és századokon át megtanult igény a béke és a kiegyezés iránt mekkora súllyal essen a latba. Kézenfekvő tehát a 'megbékélés' életfontosságú szerepe az egyházon, a kultúrán és a társadalmon belül. Ehhez járul az is, hogy az emberek együttélésének paraszti struktúráit a középkor óta állandó konfliktushelyzetek jellemezték, amelyek során mindig szükség volt a közvetítésre. A konfliktusok megoldásának eszközei és módszerei nélkül nehezen maradhattak volna fenn ezek a közösségek.”<sup>1</sup>

(Christoph Klein, az erdélyi szász lutheránus egyház jelenlegi püspöke)

## Bevezetés

Magyarországtól eltérően az erdélyi történelmi egyházak (katolikus, református, unitárius) – mint intézmények – sokkal egzisztenciálisabb, közösségmegtartóbb szerepet töltenek be a magyar kisebbség társadalmi életében.<sup>2</sup> Ennek messzire visszanyúló történelmi okai vannak, amelyeket a XX. századi kisebbségi lét tulajdonképpen csak megerősített. Nem szabad ugyanis megfeledkezni arról a tényről, hogy Erdélyben az egyházaknak a társadalomban betöltött szerepe más tartalommal, súllyal és horderővel rendelkezik, mint Magyarországon. Ebben a tekintetben érdemes odafigyelni Tomka Miklós 2000-ben végzett szociológiai kutatásának néhány megállapítására: „a vallás látható, megfigyelhető jelenléte, illetve a vallásos hit és látásmód Erdélyben általánosabb, mint Magyarországon és Európa legtöbb más országában”; „mind az élet és a szenvedés értelmesnek tartásában, mind a munkában, az emberi viszonyokban és a politikai beállítottságban Erdélyben többen tartják fontosnak a vallást, mint Magyarországon”; „Erdély magyarságának többsége társadalmi kérdésekben számít a katolikus egyház nyilvános megszólalásaira és a jelenleginél több egyházi intézményt igényel-

<sup>1</sup> Christoph Klein: *Bosszú helyett megbocsátás. A megbékélés kultúrájának teológiai alapvetése*. Budapest, Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2003. 10–11. o.

<sup>2</sup> „Nem új felismerés – állapította meg már évekkel ezelőtt Tabajdi Csaba –, ellenkezőleg: magától értetődő történelmi-tapasztalati tények egyike, hogy a határon túli magyar egyházak pótolhatatlan szerepet töltenek be nem csupán a hitélet, de a magyar nemzeti közösségek önazonosságának megőrzésében is.” L. *Az egyházak szerepvállalása a nemzeti kisebbségek közösségépítésében*. Nemzetközi konferencia, Budapest, 1997. április 21–22. Budapest, 1998. 11. o.

ne”; „a hagyományosból a modern társadalomba való átmenet idején, azaz napjainkban, az egyház első és legalapvetőbb feladata közösségteremtő küldetésének tudatosítása és megvalósítása”.<sup>3</sup>

Ugyanakkor azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy Erdélyben ott van a román történelmi példa, vagyis a román ortodox és görög katolikus egyházak történelmi és társadalmi szerepvállalása a román nemzeti törekvések érdekében:<sup>4</sup> pl. az „Erdélyi Iskola”, amely az erdélyi románság politikai jogegyenlőségi kérelmének az alátámasztására kidolgozta az ún. dákoromán elméletet (Gheorghe Șincai, Petru Maior és Samuil Micu-Klein); és 1918. december 1., a Román Nemzeti Gyűlés, ahol püspökök, papok, vikáriusok voltak jelen. Ezzel párhuzamosan méltán hivatkozhatunk Márton Áron<sup>5</sup> gyulafehérvári katolikus püspök példájára is, aki jelmondatához híven soha nem utasította el sem a munkát, sem pedig a szenvedést, s aki az 1946. január 28-án Petru Grozához intézett levelében vállára vette az erdélyi magyarság keresztjét:



**Márton Áron püspök – Az erdélyi magyar kereszténység hiteles tanúja**

*„A Nagyméltóságod részéről ismételten tapasztalt kitüntető szívéllyesség folytán kötelességemnek látom, hogy a román hatóság alatt élő magyarság helyzetét feltárjam.*

*Mivel e kérdés éppoly kényes, mint amilyen nagy horderejű, úgy vélem: legcélszerűbb, ha véleményemet szépítés és kertelés nélkül elmondom. [...]*

*A román kormány az 1944. aug. 25-i események alkalmával hivatalosan a demokratikus elvek mellett foglalt állást, ezen elveknek megfelelően meghirdette az*

<sup>3</sup> Gereben Ferenc – Tomka Miklós: *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben.* Budapest, 2001.

<sup>4</sup> L. I. Tóth Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada: 1697–1792.* (Múltunk könyvek.) Csíkszereda, 1998. Ugyanakkor Sergiu Grossu: *Le calvaire de la Roumanie chrétienne* (Paris, 1987) c. könyve beszédesen bizonyítja, hogy a románságtudat a román keresztények kereszténységét még az üldöztetésben is meghatározza. A kommunista diktatúra sérelmeit bemutató műben ugyanis a magyar keresztényeket szinte teljesen mellőzi. Illetve a szerző a román katolicizmus történetéhez tartozónak tekinti a nagyváradi és a gyulafehérvári püspökségeket (57. o.), valamint egyértelműen latin rítusú román katolikusokról beszél (89. o.). Nem beszélve arról, hogy Boga Alajos, gyulafehérvári kanonok és püspöki helynök, aki 1954-ben a máramarosszigeti börtönben halt meg, Luigi Boga-ként szerepel a könyvben (59–60. o.).

<sup>5</sup> *Márton Áron emlékkönyv születésének 100. évfordulóján.* Kolozsvár, 1996.; Virt László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi.* Budapest, 2002.



---

*állampolgárok egyenjogúságát is, ugyanakkor azonban – ellentétben a hivatalos kijelentésekkel – olyan általános támadást indított a magyarság ellen, mely népünket megsemmisítéssel fenyegette. A magyar kisebbség sorsa román fennhatóság alatt soha nem volt rózsás, sőt egyre súlyosbodott, de kisebbségi életének ez volt a leg-sötétebb szakasza.”*

A püspök szóvá tette az internálásokat, a munkaszolgálatra való deportálásokat, a vérengzéseket és a prozelitizmust:

*„A megrémült és védelem nélkül álló lakosságot azzal biztatták, hogy mentesítik a rekvirálásoktól, fiaikat a behívástól stb., ha valamelyik román vallásra áttérnek. [...]*

*A nemzeti parasztpárt és a liberális párt újságjainak gyűlölködő cikkei a magyarellenes hangulatot még fokozták, és bátorították az amúgy is magyarellenes hatóságokat. Ennek a gyűlöletszításnak és a román vérengzéseknek nem a román belátás vetett véget, hanem az orosz hadseregparancsnokságnak az a rendelete, mellyel 1944. november elején Észak-Erdély területéről kiparancsolta a román fegyveres alakulatokat s az oda visszatért román közigazgatást.”*

Ezt követően a püspök felsorolta a magyarságot ért sérelmeket az iskolaügy, a földkisajátítás, a vagyoni kérdés, az állampolgárság és a közigazgatás terén. Mindezek csak erősítették a magyarság bizalmatlanságát.

*„Nagyméltóságodat nem téveszthetik meg azok a nyilatkozatok, amelyeket egyesek a magyarság nevében tesznek, illetve a magyarságnak sugalmaznak. A romániai magyarságnak ma sincs maga választotta politikai képviselője.”<sup>6</sup> [...]*

*Az újságok közlése szerint Nagyméltóságod több ízben úgy nyilatkozott, hogy a román közigazgatás területén élő magyarság a saját elhatározásából illeszkedik be a román állam kereteibe. Mivel itt a román–magyar vita gyökere van érintve, kötelességemnek tartom kendőzés nélkül, nyíltan megmondani, hogy erre az önkéntes beleilleszkedésre a magyarságnál nem tapasztalható semmiféle hajlandóság! [...] A magyarság a múlt világháború után – mivel nem tehetett egyebet – kényszerűségből tudomásul vette a hatalmak diktátumát, és az adott helyzetbe beilleszkedve az állampolgári kötelességek lojális vállalásával igyekezett jogait, kultúráját, nemzeti életét biztosítani. A román kormányzat azonban – nem törődve sem a párizsi kisebbségi statutum rendelkezéseivel, sem a gyulafehérvári ígérekkel, sem az önrendelkezési elvvel, aminek pedig Nagyrománia a létét köszönhet –, a magyar nemzetiséggel szemben az elnemzetlenítés áldatlan politikáját alkalmazta, s e célból olyan gazdasági és politikai elnyomás alá vetette a magyarságot, mely már a legelembb emberi jogokat is sértette. A nemzeti kultúrájában és létében megtámadott magyarság az egyre fokozódó nyomásra az ellenálló ereje megsokszorozásával felelt. [...]*

*Népünket a 27 év alatt egymást váltogató kormányoknak velük szemben változatlan magatartása tanította meg, hogy az ígérek értékét az intézkedésekkel mérje. Népünk szívesen ajándékozza meg bizalmával azt, aki jószándékkal közeledik hozzá, de igen bőséges tapasztalattal rendelkezik ahhoz, hogy a sza-*

<sup>6</sup> Márton Áron ugyanis a Magyar Népi Szövetséget nem tekintette ilyen képviselői szervnek.

*vak és a tettek, az ígéretek és az intézkedések, a törvény és a végrehajtás között az ellentmondást észrevegye. [...] Nagyméltóságod, aki szereti a saját nemzetét, bizonyára megérti, hogy a magyarság sem áldozhatja fel magát a nagyromán eszme oltárán. [...]*

*Az erdélyi románság – nevelése folytán – a magyar fennhatóság alá nem kívánkozik. A magyar nemzettestből erőszakosan kiszakított erdélyi magyarságot pedig kisebbségi élete győzte meg arról, hogy román fennhatóság alatt sem egyedeiben, sem mint nemzetiség nem élhet szabad emberhez méltó életet. [...]*

*Befejezésül hangsúlyozni kívánom, hogy nem a magyarság nevében beszélek, mert ilyen megbízatásom nincsen. Azonban a magyarság helyzetével és hangulatával tisztában vagyok s úgy ítélem, hogy a levelemben adott rajz megfelel a valóságnak. Érintkezem a magyar társadalom minden rétegével, ismerem a falu helyzetét éppúgy, mint a városokét, az értelmiség gondolkodását éppúgy, mint a munkásságét. Isten magyarnak teremtett, s természetesen fajtestvéreim sorsa és sorsának alakulása iránt nem lehetek közömbös. A papi hivatásom pedig arra kötelez, hogy a kérdéseket erkölcsi szempontból is mérlegeljem. A román fennhatóság alatt élő magyarság helyzete nem felel meg azoknak a nagy erkölcsi követelményeknek, melyeket az Egyesült Nemzetek alapokmánya a békés együttélés rendező elveiként megjelölt. És ha a nemzetek közötti békét őszintén akarjuk előmozdítani, úgy gondolom, a kibontakozás útját ebben az irányban kell keresnünk. Ezért voltam bátor ezt a legkényesebb kérdést Nagyméltóságod előtt leplezetlen nyíltsággal felvetni s arra kérem, hogy őszinteségemet ne vegye rossz néven.”<sup>7</sup>*

Kétségtelen és tagadhatatlan, hogy a királyi, a kommunista és a demokratikus Románia politikai rendszerei között jelentősek és lényegesek az eltérések. Kisebbségi kérdésben azonban igencsak megfontolandó a kimutatható folytonosság. Ezt – ilyen vagy olyan megfontolásból – természetesen lehet tagadni; sőt ezen fel is lehet habo-rodni. Mindez azonban semmit nem változtat azon a valóságon, amit a történelem, illetve a jog és a mindennapok gyakorlatának az elemzése elének tár. Erdélyi viszonylatban pedig a jelenlegi román–magyar helyzet és viszony, illetve a rendszeresen időszere-rű és megoldatlan problémák gyökerei nagyon messzire nyúlnak vissza. Ezek alapos ismerete és figyelembe vétele, valamint az őszinte nyíltság és egyenes beszéd nélkül hiú ábránd minden tartós megoldáskeresés.

<sup>7</sup> Domokos Pál Péter: *Rendületlenül... Márton Áron Erdély püspöke*. Budapest, 1989. 245–252. o.

---

# I. Történelmi előzmények<sup>8</sup>

## 1) – Erdély önállósulása (1541–1690)

A magyar királyság szétesése utáni időszakban, Erdélyben a politikai önállósulás és a reformáció folyamatai egybeesnek. Az Európát feldúló vallásháborúk azonban elkerülik Erdélyt, ahol az 1557. évi országgyűlés kimondja a forradalminak tekintett vallásszabadság elvét, amelynek értelmében a katolikus, a lutheránus és a református vallás szabadsága törvényesítést nyer. 1564-ben, a nagyenyedi zsinaton szétválik a helvét (többségében magyar) és a lutheri (túlnyomórészt szász) irányú reformáció. Ettől a pillanattól számítható az Erdélyi Református Egyház létrejötte, amely a XVI. század végén, a hívek száma után ítélve, már többségi vallásnak tekinthető.

1568-ban János Zsigmond fejedelemnek köszönhetően, az unitárius felekezet is elnyeri a törvényesítést. Így a vallásszabadság törvénye alapján elvben négy bevett vallásnak biztosították a szabad vallásgyakorlatot, ami jelentős megvalósításnak tekinthető még akkor is, ha a valóságban az igazi szabadság többé-kevésbé mindig függött a fejedelem és a földesurak pártfogásától. Jellemző erre, hogy a később próbálkozó szombatosság már nem élhetett a vallásszabadság elvével, mert szigorú törvényekkel tiltották, és pár vidéki szombatos gyülekezet kivételével (Bözödújfalú<sup>9</sup>) felszámolták; illetve, hogy katolikus püspök – a Habsburg-házzal való összefonódás miatt – nem tartózkodhatott az országban.

A XVI. században tehát megszűnt Erdély vallási egysége és fokozatosan kialakult az a sajátságos helyzet, amely mind a mai napig fennáll, és amelynek következtében a vallási és a nemzeti hovatartozás nagymértékben átfedi egymást: a szász lakosság evangélikus, a magyar lakosság pedig katolikus, református és unitárius.

Ebben a korban már létezett Erdélyben egy ötödik vallás is – a keleti szertartású ortodox vallás –, amely az itt élő román lakosság vallásának számított. Mivel azonban ez a népcsoport semmiféle politikai státussal nem rendelkezett az erdélyi rendi társadalomban, így a vallásuk sem kapta meg a bevett vallások státusát.

Katolikus szempontból ez az az időszak, amikor is kidomborodik Csíksomlyó központi szerepe, a ferencesek elnyerik jelentőségüket, és fokozatosan kialakul az a katolikus önkormányzati intézmény (*Katolikus Státus*), amelyben világiak és egyháziak közösen intézték az egyház – elsősorban iskolai és anyagi – ügyeit.

---

<sup>8</sup> A történelmi áttekintésnek nem az a célja, hogy átfogó és kimerítő képet nyújtson Erdély történelméről. Itt elsősorban azokra a történésekre és folyamatokra szeretnék összpontosítani, amelyek egyrészt magyarázzák, másrészt pedig hozzásegíthetnek a jelenlegi erdélyi helyzet és állapotok jobb megértéséhez.

<sup>9</sup> A hitében ugyan a zsidó hagyományokat követő és tartó, de eredetében székely-magyar utolsó szombatos közösség – amelyet keményen sújtottak a második világháborús zsidótörvények – a Ceaușescu-diktatúra végén, a falu erőszakos megszüntetése következtében morzsolódott fel véglegesen. Az egykori falu lakói ma több mint 34 településen élnek elszórva. L. Kovács András: *Vallomás a székely szombatosok perében*. Bukarest, 1981, valamint *Mondjatok káddist egy székely faluért*. Csíkszereda, 1997. Dán Róbert szerint: „A XVII. századi európai kultúrában a korabeli magyar gondolkodás- és irodalomtörténet egyedülálló teljesítményt mondhat magáénak. Az erdélyi havasok lábánál fekvő udvarhelyszéki falucskában papírra kerültek az ó- és középkori héber irodalom első nemzeti nyelvű fordításai és átdolgozásai. Irodalomtudományunk szűkszávú tartózkodással vette tudomásul, hogy megelőzve a pezsngő német, olasz, francia, angol szellemi élet eredményeit, a székely szombatosok anyanyelvükön olvasták a Földközi-tenger partjain keletkezett héber verseket és bölcselkedő prózát.” Kovács András, *i. m.*, 27. o. Kérdés, hogy egy adott közösség megszűnésével ki fogja megőrizni, továbbadni annak értékeit?

Az erdélyi fejedelemség önállóan mondható politikai létezése idején a meghatározó szerepet a református vallás tölti be, amely ez idő alatt azonosul teljesen a magyarsággal. Jeles iskolákat tudhat magáénak Marosvásárhelyen, Gyulafehérvárott, Enyeden, Déván, Kézdivásárhelyen és Fogarason, amelyek döntő módon hozzájárulnak a korabeli értelmiség és a társadalmi-politikai vezetők képzéséhez, illetve a magyar nyelv és irodalom kibontakozásához és felvirágzásához.

Erdély szerepe, vallási kérdésben, ebben az időben annyira fontos és meghatározó, hogy Bocskai István fejedelem nevéhez fűződik a Habsburg fennhatóság alatt élő magyar protestánsok vallásszabadságának a kivívása is, 1604-ben.

Ellentétben a katolikus egyház hierarchikus felépítésével, a reformáció sokkal közelebb hozta a lelkészt a közösséghez. A református egyházakban ugyanis gyakorlatiá vált a lelkészek megválasztása, a katolikusoknál érvényben levő püspök általi kinevezésekkel szemben. Ugyanakkor maga a református egyházszervezet is szakított a merev intézményes jelleggel a zsinatok gyakorlati meghonosításával. Ez azonban nem akadályozta meg a választás útján betöltendő püspöki funkció megtartását, ami egy magyar sajátosság.

Az ebben az önállósági időszakban meghonosodó erdélyi tolerancia alapján véve egyfajta békés egymás mellett való élést, az ösztársadalomnak a felekezeti hovatartozás mentén történő párhuzamos társadalmak szerinti megszerveződését jelenti. A gyakorlatban ez azonban az egymástól történő elhatárolódást is jelenti, amelynek korlátai mind a mai napi érezhetőek, amint az az erdélyi magyar katolikus és protestáns egyházak együttműködési nehézségeiből is kiviláglik. Történelmi előzmények hiányában ugyanis szinte ki kellene azt találni.

## 2) – A Habsburg időszak (1690–1867)<sup>10</sup>

A török hatalom gyengülésének és folyamatos visszaszorulásának az eredményeként az önálló erdélyi fejedelemség, a XVII. század utolsó évtizedében, már Habsburg fennhatóság alá került. I. Lipót 1690. október 16-án bocsátotta ki a *Diploma Leopoldinum*-ot, amely Erdély közjogi helyzetét szabályozta a birodalom keretében. Ennek értelmében Erdély megtarthatta rendi társadalmi berendezkedését, törvényeit és a bevett vallások szabad gyakorlatát. „A Diploma bizonyos mértékben megfelelt a főleg protestánsokból álló erdélyi uralkodó osztály érdekeinek, és összhangban volt az erdélyi önállóság ideológiájával, az ún. transzszilvanizmussal, mert meghagyta az ország rendi önkormányzatát, és megőrizte a protestáns vallások túlsúlyát a katolikussal szemben.”<sup>11</sup> Ez azonban egyáltalán nem akadályozta az „egy állam, egy vallás” elvét valló Habsburgokat abban, hogy mindent megtegyenek a katolicizmus erősítésére, elsősorban az erdélyi protestáns uralkodó réteg hatalmának és befolyásának a gyengítése és visszazorítása érdekében. E törekvésükkel Erdélyben gyakorlatilag politikai tényezővé tették a vallást, amely már jól meghatározott nemzeti vonásokkal rendelkezett. A vallás mint nemzeti és geopolitikai tényező azóta is megőrizte időszerűségét Erdélyben. „A szigorúan és nemes értelemben vett vallási meggondolások mellett – ugyanis

<sup>10</sup> Mivel a protestáns egyházszervezetek alapján véve nem kerültek bele a hatalmi politika örvényeibe, ezért tárgyalásukra a továbbiakban külön nem térek ki, és inkább a katolicizmusra összpontosítom a figyelmet.

<sup>11</sup> P. Szőke János: *Márton Áron*. Innsbruck, 1988. 52–53. o.

---

– hatalmpolitikai szándékok is vezették III. Károlyt az erdélyi püspökség 1713-ban történő helyreállításában.”<sup>12</sup>

A Habsburg-kormányzat valláspolitikai törekvéseinek másik – mindmáig kiható – megnyilvánulása a görögkeleti románság uniójának a szorgalmazása volt a katolikus egyházzal. Ezen a téren aránylag rövid idő alatt látványos sikert értek el. 1700-ban – a magyar jezsuiták munkájának köszönhetően – létrejött az unió, amely az egyesült klérus számára társadalmi státust biztosított. Ennek fejében az uniós egyház elismerte a pápai – és egyben a Habsburg császári – fennhatóságot, illetve elfogadta a tisztítótűzre, az eucharisziára és a Szentlélekre vonatkozó katolikus tanítást, miközben megtarthatta liturgikus szokásait és hagyományait. Így az egyszerű hívek gyakorlatilag nem is érzékelték magának az uniónak a tényét. Politikailag azonban ez rendkívül fontos lépésnek számított, mivel a központi kormányzat lényegesen megnövelte a katolikusok számát és az erdélyi románságot az udvari politika közvetlen befolyása alá vonta, akit most már szembe lehetett állítani a magyarsággal és annak protestáns vezető rétegével, amely egyáltalán nem lelkesedett az anyaországgal való egyesülésért, és nem is igen szorgalmazta azt. Ezen lépésükkel a katolikus Habsburgok az evangélikus szászoktól független tömegebázist teremtettek maguknak Erdélyben, és következetes munkával elkezdték az irántuk elkötelezett és hűséges vezető uniós papi réteg kinevelését. Ide vezethető vissza tehát az a gyakorlat, hogy az erdélyi románok mindig minden sérelmükkel közvetlenül a bécsi udvarhoz és magához a császárhoz fordultak – hiszen mindent onnan kaptak –, és talán soha nem értették, vagy nem is akarták érteni a Birodalom és később a Monarchia évszázadok folyamán kialakult jog- és intézményrendszerére épülő működési mechanizmusát. Ezt igazolja az erdélyi román (a balázsfalvi görög katolikus és a nagyszebeni ortodox) püspököknek II. Lipót császárhoz 1791. március 11-én benyújtott *Supplex Libellus Valachorum* c. emlékirata, amely többek között az erdélyi románság negyedik rendi nemzetként való elismerését kérte; később pedig az elhíresült *Memorandum* (1892–1894-ben).

„Az 1700-ban egyesült románok részére 1701-ben I. Lipót Gyulafehérvár székhellyel keleti szertartású püspökséget állított föl. XIII. Ince pápa 1721-ben a román és egyéb nemzetiségű egyesültek részére Fogaras székhellyel új egyházmegyét létesített, amely III. Károlytól 1736-ban megkapta a balázsfalvi uradalmat.”<sup>13</sup> Az 1742. július 20-i királyi rendelet pedig a görög katolikus vallásúakat a kiváltságos, nemesi rendek közé sorolta. Ezt a rendelkezést azonban az 1743. augusztus 21-i nagyszebeni országgyűlés csak a görög katolikus vallású román nemesekre és egyháziakra korlátozta. A császári udvar azon politikai húzása, hogy a vallási hovatartozás révén egyenrangúvá tegye a magyar nemest és a görög katolikus román jobbágyot – miközben a többi jobbágy, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül, megmarad a teljes jogfosztottság állapotában – tulajdonképpen a román–magyar ellentétet alapozta meg, és az ellenségeskedés csíráit szórta szét az erdélyi társadalomban. Az országgyűlés románokról szóló határozata elleni tiltakozás kinyilvánítására ugyanis a fogarasi román görög katolikus püspök, Inocenție Micu-Klein, 1744. július 6-án, Balázsfalván zsinatot hívott össze, majd a felelősségre vonás elől Rómába menekült.

A királyi rendelet azonban nemcsak román–magyar ellentétet szült, hanem magát az erdélyi románságot is megosztotta, hiszen a nem egyesült papság semmiféle ki-

<sup>12</sup> Uo. 54–55. o.

<sup>13</sup> Uo. 55. o.

váltságban nem részesült. Ellenben azzal, hogy a karlócai érsek fennhatósága alá helyezték magukat, részesültek a szerb ortodoxokat megillető vallásszabadságban. A románságnak ez a megosztottsága, a görögkeletiek létszámának erőteljes növekedésével társulva, 1759-ben nyílt lázadásba torkollott, amely a görög katolikus egyház és a földesúri hatalom ellen irányult. A lázadás leverése után, 1761-ben, Brassó székhellyel Mária Terézia ortodox püspökséget állított fel. 1784-ben a székhely átkerült Nagyszebenbe.

A görög katolikus egyház felállítása és megszervezése, illetve az általa elindított nemzeti vonatkozású politikai küzdelem a román kultúra erőteljes fellendülését – illetve a román nemzeti tudat fölébresztését és a magyarelles érdelem megerősödését<sup>14</sup> – eredményezte Erdélyben, és kihatással volt magára a román ortodoxiára is. A történelem iránti érdeklődés következtében pedig kibontakozott az a latin irányzat, amely szorgalmazta a cirill betűs írás helyett a latin abécé használatára való áttérést.

1848–49-ben a magyarság és a románság szervezeten és fegyveresen került szembe egymással.<sup>15</sup> Ebben oroszlánrésze volt Andrei Şaguna nagyszebeni ortodox püspöknek, aki Erdély és Magyarország uniója ellen foglalt állást, miközben Lemény János fogarasi görög katolikus püspök az 1848. május 30-i kolozsvári rendi országgyűlésen megszavazta azt.

A magyar szabadságharc leveréséből az erdélyi románság aránylag kevés hasznot húzott. Érdekes módon azonban a legkiemelkedőbb engedmény szintén vallásos jellegű. „IX. Pius a bécsi kormány kérésére az egyesült románok részére az esztergomi érsektől független metropoliát szervezett. A pápa a fogarasi püspökséget Gyulafehérvár-Fogaras néven érsekség rangjára emelte (1850), és ide osztotta be a nagyváradi (1777), valamint az újonnan alapított lugosi és szamosújvári püspökségeket (1852).”<sup>16</sup> Ezzel a román görög katolikus egyházszervezet sokkal kiépítettebbé vált, mint magyar római katolikus megfelelője. Arról nem is beszélve, hogy a római katolikusnál több magas rangú egyházi méltósággal rendelkezett; illetve hogy a görög katolikus érsek rangban és méltóságban az erdélyi római katolikus püspök fölé került. Haynald Lajos erdélyi püspök (1852–1863) hasonló jellegű kérését, hogy az erdélyi püspökség emeltessék érseki rangra és a székelyföldön létesüljön két olyan püspökség, amelyek a moldvai és a havasalföldi katolikusok lelki szükségleteit is ellátják, a bécsi udvar elutasította.

Nagy vonalakban tehát ez volt Erdély valláspolitikai helyzete akkor, amikor a kölcsönösen egymásra utalt Habsburg-háznak és a magyar uralkodó osztályoknak 1867-ben sikerült kiegyezniük egymással.

<sup>14</sup> A Gheorghe Bariţiu szerkesztette *Gazeta Transilvaniei* c. folyóiratban ezeket lehetett olvasni (1849. dec. 1.): „Minden román csak román nőt vegyen feleségül! Minden román császárhűségben nevelje gyermekeit igazi románokká! Vesse minden román atya gyermekei szívébe, hogy csak román lehet a románnak igazi testvére! Ha fölösleges pénzed van, kizárólag román bankba vidd! Tiltsd meg gyermekeidnek zsidó kocsmák látogatását! Bármí kevéssel, de erődhöz képest támogasd a román egyházakat és iskolákat!” Domokos Pál Péter, *i. m.*, 38–39. o.

<sup>15</sup> Délnyugat-Erdély (Hunyad és Fehér megye) demográfiai összetételének a megváltozásában fontos szerepet játszott mind a Horea, Cloşca és Crişan vezette felkelés (1784), mind pedig az 1848–49-es román vérengzések (főleg Hegyalja vidékén). Ez utóbbi során pusztult el a nagyenyedi kollégium is (1849. január). Egyébként mindkét eseménynél kimutatható a vallásos jellegű ideológiai indíttatás és a román ortodox papok szerepe is, ami a marxista színezetű történetírásban alig, vagy egyáltalán nem jelenik meg.

<sup>16</sup> P. Szőke János, *i. m.*, 65. o.

### 3) – A Monarchia alatt

A kiegyezés következményeként megalakult *Osztrák–Magyar Monarchia* keretében tulajdonképpen véget ért Erdély három évszázados különállása, és megkezdődött a Magyarországgal való egyesülés/egyesítés gyakorlati megvalósítása.

Az unió az erdélyi románságban heves ellenkezést váltott ki, amelynek 1868. május 15-én Balázsfalván hangot is adtak. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a román vezetők tudatára ébredtek a Béccsel való közvetlen kapcsolat megszakadásának. I. Ferenc József azonban tett még egy gesztust irányukba. 1868. június 24-én szentesítette az önálló nagyszebeni román ortodox metropolia fennállását előírányzó törvény-cikkelyt.

Az erdélyi románság az autonómia melletti kiállás és a passzív ellenállási politika mellett döntött. A nagyszebeni román ortodox metropolia felállítása, illetve Andrei Şaguna püspök személyisége és szerepvállalása azonban azt eredményezte, hogy a valláspolitikai hadszíntéren Nagyszeben fokozatosan háttérbe szorította Balázsfalvát – az ortodoxia a görög katolicizmust –, amely már nem támaszkodhatott a katolikus bécsi udvarra. 1884-ben Nagyszebenben megalakult a *Tribuna* c. napilap, amely maga köré tömörítette a magyar kormány politikáját hevesen ellenző és bíráló román fiatalságot. 1892 elején ebben a szellemi környezetben született az a *Memorandum* is, amelyet egy 300 fős küldöttség közvetlenül a császárnak akart átadni, s amely kétségbe vonta a kiegyezés és az unió létjogosultságát. A magyar kormány erre a lépésre perrel válaszolt, s így az erdélyi románság ügyére nemzetközileg is felfigyeltek, amit a különböző nyelveken (francia, angol, német) megjelent könyvek sokasága is mutat. Kétségtelen, hogy a független román királyság megalakulása sem hagyta hidegen az erdélyi románságot, mint ahogy megváltoztatta a térség geopolitikai viszonyait is.

A politikai harc mellett az erdélyi románság ügyesen kihasználta a magyar jogállamiság biztosította lehetőségeket: kulturális (pl. *Astra* egyesület), pénzügyi (bankok, pl. az Albina) és gazdasági téren. Ugyanakkor a román görög katolikus és ortodox egyházak kiterjedt alsó és középfokú iskolahálózatot építettek ki, és komolyan hozzájárultak egy szélesebb román értelmiség megteremtéséhez. Mindebben fontos szerepet játszott az a vagyoni gyarapodás, amely az 1848-as forradalmi törvénykezés végrehajtásának köszönhető. A román jobbgátság ily módon ugyanis megszabadult a tizedtől, az úrbéri szolgálattól és minden fizetési kötelezettség nélkül földhöz jutott.

1872-ben megalakult a kolozsvári magyar királyi tudományegyetem. A reformátusok törekvéseit, hogy teológiai akadémiájukat az egyetem fakultásává léptessék elő, azonban nem koronázta siker; mint ahogy nem sikerült Fogarassy Mihály erdélyi katolikus püspök (1864–1882) törekvése sem, hogy a gyulafehérvári hittudományi főiskolát három fakultásos akadémiává fejlessze.

A XX. század első évtizedében az erdélyi románság vezetői az aktív politizálás útjára léptek, és Ferenc Ferdinánd trónörököstől remélték a Monarchia átalakítását. A magyarországi politikai viszonyok (Tisza István kormánya) és a nemzetközi helyzet alakulása (I. világháború) azonban teljesen más mederbe terelték a kérdés megoldását.

#### 4) – Romániához tartozva

Az első világháború végét jellemző általános szétomlásban és átrendeződésben, 1918. december 1-jén Gyulafehérváron az Erdély Romániával való egyesülését szorgalmazó román álláspont diadalmaskodott és került kifejezésre. Ezzel megvalósulni látott az a francia ígéret, amely Romániát 1916 nyarán hadba lépésre készítette. Az egyesülést az 1920. június 4-i békeszerződés szentesítette, s ezzel az erdélyi magyarság számára kezdetét vette az a teljesen új helyzet, hogy nemzeti (és vallási) kisebbség lett. Az erősen központosított Románia pedig szembesült azzal a kisebbségi kérdéssel, amelyből mára szinte kizárólagosan erdélyi magyar kérdés lett, hiszen mostanára minden más számottevő (és politikai tényezőként számba jöhető) kisebbséget sikerült felszámolni az országban.

A háborút követően az első román parlamentben az erdélyi magyarság egyetlen képviselővel sem rendelkezett. Pedig ez hozta az 1921-es földreformtörvényt, melynek kétségtelen, hogy voltak magyar kedvezményezettjei is, de amely nemcsak a magyar nagy- és középbirtokos réteget, hanem a magyar egyházakat és közösségeket is sújtotta. A kisajátított magyar egyházi tulajdonok hasznélvezői nem egyszer a román ortodox vagy görög katolikus egyházak lettek. Ugyanakkor szétdarabolódott a váradi, a csanádi és a szatmári egyházmegye.

A Maniu-kormány által 1928-ban hozott kultusztörvény értelmében – amely a Vatikánal kötött konkordátum<sup>17</sup> (1927. május 10.) és annak ratifikálása (1929. július 7.) közötti időben született – az ortodox egyház uralkodó államegyház, a görög katolikus pedig román nemzeti egyház lett. Ennek az volt az érdekessége, hogy a katolicizmuson belüli rítusváltoztatást tulajdonképpen vallásváltoztatásnak minősítette. A gyakorlatban ez abban nyilvánult meg, hogy a román közigazgatás a latin rítusról a görögre való változtatást rendkívül gyorsan és egyszerűen intézte, míg fordítva ez hosszás és nehézkes eljárást jelentett.

„A kultusztörvény életbe lépése után, de különösen a harmincas évek közepe felé a numerus valachicus érvényesítésével ugrásszerűen emelkedtek a román-görög szertartás javára a rítusváltoztatások, még inkább az ortodoxiára való áttérések. A hivatalokban, üzemekben a kisebbségi alkalmazottakat az elbocsátás veszélye kezdte fenyegetni. Az állás megtartásának, valamely állás elnyerésének egyre gyakrabban elengedhetetlen feltétele lett az uralkodó ortodox vagy legalábbis a román görög katolikus egyházhoz való tartozás, s ezzel a románsághoz való hasonulás.”<sup>18</sup> Márton Áron ezzel kapcsolatosan a következőket írta:

*„Kultúrharc kellős közepén állunk [...] Iskoláinkban az állami tanterv maradék nélküli végrehajtására kötelezték [...] Ma a saját pénzünkkel nehezen fenntartott iskoláinkban nem az egyház az, aki nevel, ellenőriz, irányít. Minap rendeleti úton feloszlatták a szívgárdákat, beszüntették az ártatlan elemisták ártalmatlan mozgalmát. [...] Lé-*

<sup>17</sup> A konkordátum beszédes bizonyítéka annak, hogy a Vatikán számára a politikai megfontolások sokkal többet nyomnak a latba, mint a lelkipásztori szempontok. Így lett érsekség az 1883-ban alapított bukaresti püspökség, amelynek az összes latin rítusú katolikus egyházmegyét egyházi jogilag alárendelték. Ugyanakkor az erdélyi katolikus püspökség elnevezést – mivel az sértette a román önérzetet – gyulafehérvárra változtatták. 1932-ben pedig sikerült a *Katolikus Státus* felszámolását is elérni, amelyet addigra szinte minden vagyonától megfosztottak. De említethetem II. János Pál pápának az időben hozzánk sokkal közelebb eső romániai látogatását is, amikor a „Szentatyá”-nak sokkal fontosabb volt a Ceauşescut hűségesen kiszolgáló Teoctist pátriárkával összeborulni, mintsem sokat szenvedett erdélyi (román és magyar) katolikus híveit meglátogatni.

<sup>18</sup> P. Szőke János, *i. m.*, 79. o.



pésről lépésre hátrálunk, magunk adjuk fel jogainkat. Mihez ragaszkodunk, ha az ifjúság neveléséhez sem? Miért és mikor állunk ki bátran, ha most jövőnkért sem? A nevelés isteni jog, és olyan isteni parancs, amit az egyház soha, egyetlen hatalom kedvéért, és semmi előny ellenében nem alkudott el. Mi feladjuk, mi hallgatunk, mi lassankint a jövő nemzedékek minden jogát eláruljuk. [...] A felekezeti szemszög az erdélyi magyarnak külön veszedelme. Nálunk az emberek felekezeti szemszögből tanulják nézni az életet. S körülményeink között ettől a gátlástól csak az szabadulhat, akiben rajongó igazságszeretet s az eszményihez nagyon közeledő, megtisztult magyarság él. Ez pedig elég ritka. S így a legtöbb erdélyi magyar látása szűk szemszöge miatt jóakarata ellenére is hamis mértékkel dolgozik. A hamis mérték alkalmazása meg legalább a tárgyi igazságot mindig sérti. [...] A numerus valachicus számunkra nem is olyan egészen új sütetű. Tartalmát évek óta ismertetik. Az erdélyi magyarság különösen kemény leckét kapott, magyar vasutasok, postások, köztisztviselők ezrei családostól ennek a számolási módszernek lettek áldozatai. [...] Ha a románságnak természetadta joga, hogy a hazájának földjén termelt kenyérből számarányának megfelelően részesedjék, ugyanezen a jogon ugyanennyi illeti az itt lakó többi népeket is. A természet nyers, ingyen kincseit a munka teszi értékessé, a nemzet gazdagságát, vagyónát az állampolgárok erő kifejtése teremti. Nem törünk senki kenyérére, de a numerus valachicus nyílt kihozása után köteleességünk, hogy önmagunk védelmére nyíltan numerus hungaricus-szal készüljünk. Állampolgárok vagyunk, akik dolgozunk és a közös terhekből részünket mindenütt kivesszük. Csak jogunkat kérjük, ha igényt tartunk a közhivatalokból is annyira, amennyi számunk és a közterhekhez való tényleges hozzájárulásunk aránya szerint megillet, s ha a kérdést egy pártatlan nemzetközi bíróság felügyelete alá utaljuk. De ezen kívül és ezelőtt tanítsuk meg már a gyermeket, hogy olyan országban élünk, ahol van numerus valachicus, tehát kötelez a numerus hungaricus. A magyar gyermek szívja az anyatejjel magába, hogy a magyar itt hibáján kívül, de éppen ezért a legszentebb kötelezéssel magyarra van utalva. Más nincs jó szívvel hozzánk, tehát pénzt, munkát, támogatást egymásnak adjunk. Arra ítélték, hogy mi, magyarok itt egymásból, egymás által – megéljük.”<sup>19</sup>

A fent vázoltak azt tükrözik, hogy a kisebbségi kérdés nemcsak nemzeti és politikai, hanem vallási kérdés is egyben, s azt csakis a különböző tényezők együttes vizsgálatában és ismeretében lehet csak megérteni, és arra elfogadható, emberséges megoldást keresni.

A két világháború között az erdélyi magyar egyházak társadalmi szerepének rendkívüli jelentősége a fenntartott felekezeti iskolahálózatban rejlik. „Az 1930–31-es tanévben 483 református, 297 katolikus, 36 unitárius és 6 evangélikus iskolát tartottak fenn az egyházak minden állami segély nélkül”, ahová a magyar tanköteles diákok 57,6%-a járt. Ehhez társult „23 polgári iskola, 17 líceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téri iskola”. Az egyháziak, „akik közül kiemelkedett a későbbi püspök, Márton Áron, a hatóságok kellemetlenkedései és üldözései ellenére igen sokat tettek a művelődés fejlesztése és – részben ezáltal is – a magyarság nemzeti öntudatának megőrzése érdekében mind az egyházi iskolákban, mind az egyházi egyesületekben és egyéb szervezetekben”.<sup>20</sup>

<sup>19</sup> Erdélyi Tudósító, Kolozsvár, XVIII. évf., 1935. márc. <http://www.hhrf.org/gyrke/index1.html>

<sup>20</sup> P. Szőke János, i. m., 81–82. o.

A második világháború alatt Erdély kettéosztása csak fokozta a román és a magyar lakosság egymás iránt táplált ellenérzéseit. Márton Áron azonban, bölcs előrelátással, kettéosztott egyházmegyéje székhelyét továbbra is Gyulafehérváron tartotta, és Észak-Erdélyt egy kolozsvári püspöki helynök révén irányította. 1944 májusában, az embertelenség kelles közepén, ő volt az a magyar katolikus főpap – Apor Vilmos győri püspök mellett –, aki szóban (1944. május 18-i kolozsvári beszédében) és írásban (1944. május 22-i levele a Magyar Királyi Minisztériumhoz, a Kolozs Megyei Főispáni Hivatalhoz és a Kolozsvári Rendőrkapitánysághoz) felemelte szavát az üldözött és jogfosztott zsidók érdekében:

*„Tegnap értesültem, hogy zsidó-címen az elmúlt napokban összegyűjtött zsidókat és keresztényeket el fogják szállítani. Amit az ilyen szállítmányok kezeléséről és jövő sorsáról mondanak, az ember nem tudja megdöbbenés és mélységes megrendülés nélkül hallani.*

*Kötelességeim visszahívnak munkahelyemre, Romániába, de emberi keresztény és magyar kötelességemnek tartom, hogy visszaindulásom előtt az illetékes hatósági tényezőket szeretettel és Isten nevében kérem, hogy az embertelenséget akadályozzák meg, vagy ha erre nem képesek, ne működjenek több ezer ember elpusztítására irányuló cselekményben közre.*

*Ezekben a végzetes napokban minden felelős embernek éreznie kell, hogy nemzetünk sorsa és vele együtt mindnyájunk sorsa is Isten kezében van, nem lehet tehát Isten bosszúállását magunk fejére hívnunk olyan bűnök elkövetésével, vagy azokban való közreműködéssel, amelyeket a katekizmus az égbekiáltó bűnök közé sorol, s amelyeknek földi megtorlása a tapasztalat szerint nem marad el.”<sup>21</sup>*

Profétai szavait azonban az illetékesek nem vették számításba.

A háborút követő zűrzavaros években Márton Áron híveit magyarságuk és hitük megőrzésére buzdította, és mindent megtett annak érdekében, hogy ahol lehet könynyítsen a társadalom nehézségein. 1946 pünkösdjén pedig, – a múltat és a jövőt szem előtt tartva – így szólt a csíksomlyói búcsún lelki erőt és vigaszt kereső tömeghez:

*„A nagy háború megrázott és megtisztította a látásunkat. [...] Olyan társadalom a célunk [...] amely a munkás számára elismeri és tiszteletben tartja a tisztességes családi bérhez, a vélemény szabad nyilvánításához és az emberi életfeltételekhez való jogot; olyan társadalomban kívánunk élni, amely kizárja az emberi önkény érvényesülését; amely igazságos törvényekkel és azok igazságos végrehajtásával biztonságos jogrendet tart fenn; és amely megvédi minden polgár elidegeníthetetlen jogát minden emberi hatalom támadásával szemben. [...]*

*Több mint 25 éves kisebbségi életünk alatt megtapasztaltuk a politikai és gazdasági elnyomás nyílt vagy rejtett módszereit és különböző fokozatait, folyamatos és egyre súlyosabb küzdelemre kényszerültünk kulturális és nyelvi értékeink megvédéséért; s a politikai, gazdasági és társadalmi helyzet, mely osztályrészünk lett, komoly akadályt vetett népünk természetes szaporodása elé is. Nem vállalhatjuk többé ezt*

<sup>21</sup> Uo. 393–394. o. Márton Áron határozott fellépésével szemben Serédi Jusztinián bíboros-hercegeprímás 1944. június 29-én keltezett körlevelében többek között ezeket írta: „Mi nem vonjuk kétségbe, hogy a magyar gazdasági, társadalmi és erkölcsi életre a zsidóság egy része bűnösen bomlasztó befolyást gyakorolt. Az is tény, hogy a többiek e tekintetben hirtorsosai ellen nem léptek fel.” Virt László, *i. m.*, 103. o.

---

az igazságtalan és megalázó helyzetet. És kérjük: ne kényszerítsék ezt reánk azok sem, akik a sorsunk fölötti döntés jogát maguknak tartják fenn. [...]

Nemzetünket a múlt háború után négy országra osztották szét. Sok szenvedés, amit ennek a népnek azóta magára kellett vennie, ennek a hatalmi intézkedésnek a következménye. Tudjuk, hogy a népek nagy családjával szemben elhanyagolható, sőt! elpusztítható mennyiség vagyunk, de a kis népek nagy szövetségese a megsértett erkölcsi rend, és ez bosszút állhat értünk is.

Szabad emberhez és szabad néphez méltó életet kívánunk élni, mert ehhez Isten-adta jogunk van. Kicsiny nép vagyunk, de kicsinységünk ellenére is a tartós békére vágyakozunk és az új rend felépítésére készülő népek családjának hasznos tagjai kívánunk lenni. A múltkori békeszerzésnél az önrendelkezés jogán számos népnek tették lehetővé, hogy fajtestvéreivel együtt és egy államban éljen; tőlünk akkor ezt a jogot megtagadták. Igazságunk tudatában és a változatlan természeti és isteni törvények alapján kérjük azokat, akiknek fölöttünk hatalma van – minden hatalom onnan felülről adatott! – ne feszítsék népünket egy újabb ítélettel a régi keresztre. [...]

A püspököknek [...] meg kellett hallania híveinek nagy aggodalmát, és ki kellett mondania azt, amit nekik nincsen szabadságukban kimondani.”<sup>22</sup>

A történelem alakulása azonban az erdélyi magyarság számára továbbra is a kisebbségi létet adta osztályrészül, az egyházaknak pedig több évtizedes harccal és megpróbáltatásokkal teletűzdelt időszakot hozott. A kommunizmus uralomra jutásával ugyanis az osztályharcos ideológia rövid időn belül megkérdőjelezte a vallás- és lelkiismeretszabadságot is – több más szabadság mellett. A különböző egyházellenes intézkedések alapján véve leginkább a magyarságot súlytották. Az egyházi iskolák és intézmények államosítása ugyanis az erdélyi magyarság lába alól kirántotta a kulturális talajt.<sup>23</sup> Ettől kezdve a hivatalos magyar kultúra és oktatás szinte teljesen kiszolgáltatott, illetve a román állam és pártvezetés éppen időszerű hangulatától és politikai érdekeitől függő helyzetbe került. Hogy a román kommunizmus kezdettől fogva magán viselte a nemzeti vonásokat, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a román görög katolikus egyház felszámolása, illetve beolvasztása egy egységes román nemzeti ortodox egyházba, Justinian bukaresti pátriárka és Bălan nagyszombeni metropolita tevékeny közreműködésével.

Az államosítás előtt pl. az Erdélyi Református Egyházkerületben 16 református gimnázium és több mint 500 felekezeti iskola működött. Az iskolák és a karitatív intézmények működését korábban az egyház tulajdonában levő épületek biztosították, és fenntartásuk az egyház tulajdonában lévő mezőgazdasági területek és erdők jövedelme által történt. Ez utóbbiakat szintén kisajátították. Ennek következtében az egyház szolgálata úgyszólván anyagi alap nélkül maradt.

Az „osztályellenségeket” sújtó letartóztatási hullámban 1949 nyarán Márton püspököt is letartóztatták. Azonban a pártállam minden arra irányuló törekvése, hogy neki behódolt és alárendelt magyar katolikus egyházat hozzon létre, kudarcba fulladt. A hívek és a papság kitartott, s ez alapján véve az összmagyarság élet- és tűrőképességét is megerősítette. 1955-ben Márton püspököt szabadlábba helyezték. Haláláig

<sup>22</sup> Domokos Pál Péter, *i. m.*, 257–260. o.

<sup>23</sup> Márton Áron nemcsak felemelte a szavát ez ellen, de rögtön intézkedett, hogy az iskolák kívüli hitoktatást megszervezze. Domokos Pál Péter, *i. m.*, 297–299. o.

(1980. szeptember 29.) törhetetlen akaraterővel és következetességgel irányította egyházmegyéjét, és felnézett rá az egész erdélyi magyarság.

A kommunizmus ideje alatt a templomok bizonyos értelemben a magyarságtudat, illetve a magyar nyelv és kultúra fellegváraivá váltak. Hiszen magyarnak lenni Erdélyben – egy nagyon vékony társadalmi réteget leszámítva – egyben azt is jelentette, hogy valamilyen formában tartozni egy felekezethez. Ugyanakkor a templom és a vallásos alapon szerveződő közösségek, mozgalmak jelentették azt a közeget, ahol a szabadság fuvallatát érezni lehetett. Ilyenek voltak pl. a kommunista diktatúra utolsó 10-15 évében, a politikai nyomással szembefordulva, a református és katolikus gyülekezetekben alakult ifjúsági bibliaköri csoportok, amelyek sajnos csak elvétve és ritkán léptek ki a felekezeti keretből. Ennek kétségtelen megvannak a történelmi gyökerei. A kommunista időszakra azonban az is jellemző, hogy a pártállam szervei az ökumenizmusnak csakis a hivatalos – és főleg az ortodox egyház által szervezett – megnyilvánulásait tűrték meg, s a magyar katolikus és protestáns közösségek közötti együttműködési kezdeményezéseket nem igazán nézték jó szemmel. Az így kialakult helyzetet nagyszerűen tükrözte a gyulafehérvári katolikus és a kolozsvári protestáns hittudományi főiskolák közötti közvetlen kapcsolat teljes hiánya.

A kommunizmus Romániában egyáltalán nem szüntette meg az egyházak társadalmi szerepét. Annyira nem, hogy a Ceaușescu-diktatúra utolsó évtizedében a nemzeti-kommunista pártállam az ortodox egyházszervezetet is bevonta a társadalom ellenőrzésébe. Az akkor megszerzett társadalmi szerepet az ortodox egyház a változások után megőrizte, és meg is növelte. Az újonnan felszínre került politikai vezető réteg nagy része ugyanis a vallásossága nyilvános kimutatásával és az egyház támogatásával igyekszik mintegy „megtisztulni”, és ennek fejében bizonyos legitimitást nyerni, valamivel tartósabbat, mint amit a választások adhatnak. Ezen jelenség befolyása alól maga az erdélyi magyarság sem képes teljesen kivonni magát, mint ahogy a Romániában nemzeti és vallási kisebbségben eltöltött évtizedek nyomai is jól észrevehetőek. Ennek a helyzetnek az alakulására azonban nincs remény addig, ameddig Románia nem válik egy államegyháztól mentes, decentralizált, a sokféleséget elfogadó és tiszteletben tartó, polgárosult társadalommal rendelkező országgá. Ez pedig csakis belső fejlődés eredménye lehet, és az erdélyi magyarság ebben szerepet vállalhat. Ehhez azonban az is szükséges, hogy a kisebbségi kérdés jelenlegi tárgyalásaiban megfelelő helyet kapjon a vallási vetület. Ezért kellene az erdélyi protestánsoknak megfontolniuk és elgondolkodniuk azon, hogy az „eredeti” román demokráciában – amelyet Iliescu elnök már 1989 decemberében beharangozott – a kommunizmus alatti mártónaróni helytállás és magyarságőrzés stafétabotját átvegyék. Az 1989-es változások után ugyanis az Erdélyi Református Egyházkerület közigazgatása átszerveződött. Az újonnan alakult egyházmegyéik közgyűlése, valamint az új egyházmegyéik képviselőiből összetevődő egyházkerületi közgyűlés új vezetőséget választott, beleértve a püspököt is. Reménységre jogosító korszak vette kezdetét. Annál is inkább mivel a helyi, demokratikusnak mondható református egyházközségi tapasztalatok fényében és ismeretében talán hitelesebben lehetne a helyi autonómia/autonómiák kérdését is elemezni és boncolgatni. Ilyen tapasztalatokkal az erdélyi katolikusok sajnos nem igazán rendelkeznek. Hierarchikusan felépített és bürokratikus intézményes mivoltából kifolyólag ugyanis a katolikus egyház iránymutató szerepet csakis akkor tud betölteni, ha a püspöki funkciót egy élesen és világosan látó, rendkívüli politikai és lelkipásztori érzék-

---

kel megáldott, népéért és híveiért ténylegesen felelősséget érző püspök tölti be. Ilyen volt Márton Áron, az erdélyi történelem egyik legviharosabb időszakában. Jelen pillanatban azonban, amikor az erdélyi magyarság szintén egy olyan sorsdöntő helyzetbe jutott, mely erősen próbára teszi élet- és megújulási képességét, elsősorban a másságot elfogadni és egységbe fogni tudó tapasztalatokra van szükség. Ennek következtében olyan felelős és elkötelezett személyek kellenek a gazdasági, társadalmi és politikai élet egyes területein, akik kezdeményező szelleműek, kötelességtudóak és szívügyüknek tekintik a magyar közösség jövőjét, nem feledkezve meg az osztársadalomról sem.

## II. A pillanatnyi helyzet

Napjainkban az erdélyi magyarság számbeli csökkenése tény,<sup>24</sup> amelyet csak súlyosbíthat az egyre inkább elmélyülő politikai és személyes ellentéteken alapuló megosztottság, valamint a Székelyföld és az ún. „szórványmagyarság” egymástól eltérő helyzetfelmérése és kisebbségi létének a felfogása. Ehhez hozzájárulnak a romániai társadalmi és gazdasági nehézségek is, valamint a magyarországi napi politika kivetítődése Erdélybe.

Ezt a megosztottságot érzékelteti Gyarmath János is, midőn Pap Gézának, az Erdélyi Református Egyházkerület püspökének az *Erdélyi Napló*-nak (2003. augusztus 5.) adott interjújára reflektál,<sup>25</sup> akinek szavait, véleménye szerint, „most és jövőnk érdekében érdemes lenne megszívlelni függetlenül attól, hogy reformátusoknak, katolikusoknak, lutheránusoknak, unitáriusoknak, netán más felekezet hívének tartjuk-valljuk magunkat”. „Mit tud mondani az egyház egy felgyorsult életritmusú, politikailag kettészakadt, globalizálódó erdélyi magyar társadalomnak, ahol a szegénység a legnagyobb úr? Milyen irányt szabhat jelen helyzetben az egyház?” Pap Géza püspök így fogalmaz: „Az erdélyi társadalom is megosztottá lett, sokszínűségéből eredeztetően. Én nem igazán ebben látom a veszélyt. Természetesnek tartom, hogy nem vagyunk egyformák. Nem is teremtett Isten egyformáknak bennünket. Azt is természetesnek tartom, hogy különbözőképpen gondolkozunk, és azt is, hogy bizonyos helyzetekben más a politikai opcióknak és választásunk. Az igazán nagy veszélynek azt tartom, ha a különböző csoportok egymás ellen fordulnak, és egymást kezdik marni, kiszorítani, lejáratni. Az igazán nagy baj az, ha egymást addig marjuk és faljuk, míg saját magunkat megemészítjük. Merem hinni és remélni, hogy az erdélyi társadalomban van annyi bölcsesség, hogy ennek a veszélyét nagyon reálisan felméri, és a különbözőségben meg tudja találni az egység lehetőségét. Márciusban a kolozsvári Farkas utcai templomban megfogalmaztam és elmondtam: a szakadás az mindig az ember bűne, az egység az Isten csodája. Én ezért az egységért imádkozom és ebben a megértő, türelmes, céltudatos egységben való megmaradást kívánom erdélyi magyarságunknak az elkövetkező egy évre.”

Az egység és összefogás szükségességét Vencser László, a gyulafehérvári Hittudományi Főiskola volt vicerektora is kiemeli. Véleménye szerint „a történelmi egyházak társadalmi szerepe egyre szükségesebbé válik Erdélyben. Sajnos ezt nem mindig érzik az arra hivatottak. Jelenleg az erdélyi magyarság egységének a kérdése kellene, hogy előtérbe kerüljön és ezt kellene az egyházaknak felvállalniuk. Sajnos nem látom, hogy ki tudná ezt megtenni. Hiányoznak a Márton Áronok, akik világosan látnak és utat mutatnának.”

Jelen pillanatban az egyik legalapvetőbb probléma az RMDSZ tekintélyének a csorbulásában, a magyarságot összefogó erejének és a benne való bizalomnak a megrendülésében<sup>26</sup> rejlik. „Nincs minimum, amit megszabnának a román koalíciós partnernek” – nyilatkozta Kató Béla illyefalvi református lelkipásztor. Ugyanakkor az is

<sup>24</sup> Veres Valér: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében. *Korunk*, 2002. február (<http://www.korunk.org>). A cikkben statisztikai táblázatok és grafikonok teszik szemléletessé az elfogyás folyamatát. L. még a Határon Túli Magyarok Hivatalának 2003-as évi jelentését is.

<sup>25</sup> *Romániai Magyar Szó*, 2003. augusztus 12.

<sup>26</sup> Illyefalva 2003-as helyhatósági választása érzékelteti ezt. 1500 magyar és 120 román szavazó. Elment 380 s az eredmény: 3 román, 2 független (120 szavazat) és 6 RMDSZ-képviselő. A helyi lakosság – ami előre vetíti az erdélyi magyarság jövőben várható magatartását – szemmel láthatóan tartózkodó álláspontra helyezkedett.

egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a román politikai vezetés következetesen a Székelyföld infrastrukturális elszigetelésére törekszik. Ez nagyon jól érzékelhető a csíki és a gyergyói medencében (elsősorban a közutak állapotán: pl. az aszfaltozatlan országúton Gyergyószentmiklós és Szováta között, amely Erdélyt összeköti Moldvával, s amely csupán idő kérdése, hogy mikor válik teljesen járhatatlanná), illetve a Brassó–Marosvásárhely vasútvonalon (amely valamikor Székelykocsárdig húzódott)<sup>27</sup> közlekedő vonatok számában,<sup>28</sup> a menetrendben<sup>29</sup> és a szerelvények állapotában (kiselejtett, sokszor takarítatlan és minden karbantartást nélkülöző vasúti kocsik). Ezen a helyzeten az Erdélyt majd valamikor átszelő autópálya sem igen fog változtatni, hiszen az csakis Háromszék egy részét fogja közvetve érinteni, s Csíkszereda továbbra is több mint két órára lesz tőle – a gyergyói medencéről nem is beszélve. Alapjában véve bátran ki lehet mondani, hogy a Székelyföld egy olyan „mellőzött” régió, ahol elmaradtak a beruházások és hiányoznak a befektetések, miközben a karhatalmi erők és a katonaság állománya szemmel láthatóan növekedett, s ahol az ortodox egyház erőteljes terjeszkedése érzékelhető, amely leglátványosabban a templom- és kolostorépítésekben nyilvánul meg.<sup>30</sup> Ezt segítik elő a lakáshitel- és lakásvásárlási konstrukciók. Egyébként érdemes lenne alaposan megvizsgálni és elemezni a Csíkszeredában tapasztalható szembeszökő bankkoncentrációt is, amely nem igazán kapcsolható össze és magyarázható a Csíki-medence gazdasági és infrastrukturális helyzetével.

Kétségtelen, hogy a különböző tényezők együttes összejártsága hosszabb távon a társadalmi struktúrák fellazítását és a demográfiai viszonyok megváltoztatását fogja eredményezni egy olyan térségben, ahol megtörni látszik a magyar lakosság életerejé.<sup>31</sup>

Az emberek részéről nagyfokú bizalmatlanság és megfáradt fásultság tapasztalható. Lassan-lassan ugyanis belefáradnak a küzdelembe, amelyet értelmetlennek és kilátástalannak találnak. Sokan egyre inkább elveszítik a bizalmukat a helyi társadalmi és politikai vezetőkben. Ennek betetőzése a bipolarizálódás és az erdélyi magyar társadalom szembenálló feleinek a radikalizálódása. Ugyanakkor a mindennapok megélhetési gondjai nem is adnak időt a társadalmi és gazdasági problémák tényleges észrevételére, az azokon való gondolkodásra. A helybeliek élete állandó munkában és rohanásban telik, miközben felöltik bennük, hogy kinek és minek, hiszen a fiatalok, akiknek nagy kínál-bajjal felépítik a házat már elmentek, elmenőben vannak, vagy mindenképp el akarnak menni; s lehet, hogy már ők maguk is legszívesebben elmennének.

Ami rendkívül figyelemre méltó az az, hogy az atomizáció, az intézményes struktúráknak a megrendülése az egyházakban is érzékelhetővé vált. Az emberek egy része már nem az intézmények, hanem (elsősorban a vonzó, és bizonyos mértékben a szó pozitív értelmében karizmatikusnak is nevezhető) személyek köré csoportosul,

<sup>27</sup> L. a tanulmány végén a „Kék nyíl” (*Săgeata albastră*) román vasúti fejlesztési tervet, amely szinte kizárólagosan Moldvára és Havasalföldre korlátozódik (Lásd a 35. oldalon közölt képet.).

<sup>28</sup> 2003. május végén míg Gyulafehérváron 48 vonat halad át vagy indul; addig Gyergyószentmiklóson alig 25.

<sup>29</sup> Gyergyószentmiklósról Marosvásárhelyig eljutni akár 6 órába is beletelhet. Csíkszeredából Brassó irányába 8 és 13.50 között egyszerűen nincsen semmiféle vonat. Egyébként az egész Brassó–Marosvásárhely vonalon jellemző, hogy a vonatok többsége a délutáni órákra van összesűrítve.

<sup>30</sup> L. Oláh-Gál Elvira: „Missziót vállaltunk ezen a vidéken”. Beszélgetés Ioan Selejan püspökkel, a Hargita-Kovácszna Görögkeleti Püspökség főpapjával. *Erdélyi Napló*, 2003. május 7.

<sup>31</sup> Ez legkézzelfoghatóbban az egyházi születési és elhalálozási statisztikákban tükröződik. Jakab Gábor kolozsvárkerekdombi plébános tájékoztatása szerint pl. az elmúlt 35 esztendő alatt a magyar katolikus hívek száma 1200-ról 370 alá csökkent. A gyulafehérvári egyházmegye név- és címtárában is úgy szerepel, mint a „nyolcvanas évektől fogó egyházköziség”.

vagy azok vonzáskörét keresi. Ez természetesen nem zárja ki a szociológiailag meghatározható felekezeti hovatartozást, ellenben előre vetíti az intézményes szervezeti rendszer megtartó erejének a gyengülését a kevésbé intézményesen szervezett és főleg a „közösen megosztott”-ra épülő közösségek javára; legyenek azok egy adott intézményen belül, annak peremén, vagy akár azon kívül. S hogy ez az atomizáció, illetve a szolidaritás érzésének a hiánya mennyire tényszerű az abból is kiviláglik, hogy van olyan „menő” nagyvárosi katolikus plébánia Erdélyben, amely milliárdos évi költségvetéssel működik, miközben helyel-közzel a szórványban tevékenykedő plébánosnak a mindennapi megélhetés gondjaival kell küszködnie.

Mindehhez társul az az elemzéssel kimutatható román politikai szándék, amely alapján véve két területen nyilvánul meg:

1) Az erdélyi magyar egyházak tevékenységének megtartása a magánélet területén, éppen annak érdekében, hogy közösségmegtartó, közösségépítő, s ez által identitásőrző szerepük<sup>32</sup> alig érvényesülhessen. Ez elsősorban arra irányul, hogy akadályozza, illetve késleltesse az egyházak önálló gazdasági-pénzügyi háttérének a kiépülését. Pillanatnyilag több száz egyházi ingatlan sorsa van függőben. Eddig 71 visszajuttatásáról született döntés.<sup>33</sup> Pap Géza, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke erről így nyilatkozik: „[...] amikor elvették, akkor egyetlen nap alatt és egyetlen tollvonással mindent elvettek. Akkor nem volt szükség semmiféle igazoló iratra, akkor nem kellett a polgármesteri hivataltól különböző bizonylatokat beszerezni, akkor egyik percről a másikra el lehetett venni. Most, amikor vissza kellene adni, folyamatos akadályokba ütközünk. Nehéz kiszámítani, hogy a bukaresti bizottság melyik dossziét minősíti teljesnek és melyiket hiányosnak. A legnagyobb gondot viszont az jelenti, hogy a polgármesteri hivataloktól kérnek egy bizonyos igazolást, leírást az elvett ingatlanról. Ezt nagyon sok esetben a polgármesteri hivatalok megtagadják vagy késleltetik a kiállítását. Olyan is megtörtént, hogy teljesen hibás adatokat közöltek, ami azt jelenti, hogy ismételtel írni kellett, újabb adatokat kellett kérni. Úgy veszem észre, és az az érzésem, hogy a polgármesterek megérezték: a visszaszolgáltatást akadályozni lehet, elhúzni a végtelenségig, és élnek is vele.”<sup>34</sup> Hajdó István gyergyószentmiklósi főesperes-plébános ugyanakkor felveti a vagyoni háttér kérdését is (erdők, legelők, szántóföldek, kaszálók, malmok), amely annak idején az intézmények fenntartását volt hivatott biztosítani. „A főesperes míg a politikusok elragadtatva újságolják a sikert a gyergyószentmiklósi temetőért folyó perről sem feledkeznek meg, de a kántorok, kántortanítók számára biztosított, mára teljesen elfelejtett ingatlanokról s az egy tollvonással elvett többi egyházi tulajdonról sem.”<sup>35</sup>

2) A magyar felekezeti iskolahálózat kiépítésének a tudatos és következetes meggátolása azért, hogy az egyházak kiszoruljanak, vagy csak nagyon kis mértékben lehessenek jelen a kulturális életben, az oktatásban és a nevelésben.<sup>36</sup> Ezt a

<sup>32</sup> „[...] az egyház mindenkor a nemzeti erő és az öntudat megtartója volt” (K. Kettős János, horvátországi református lelkész). *Az egyházak szerepvállalása...*, i. m., 105. o.

<sup>33</sup> *Romániai Magyar Szó*, 2003. szeptember 11.

<sup>34</sup> Fábrián Tibor: Természetesnek kell tartanunk a pluralizmust. *Erdélyi Napló*, 2003. augusztus 5.

<sup>35</sup> Bajna György: Gondokkal jár a restitúció. *Hargita Népe*, 2003. szeptember 13.

<sup>36</sup> L. pl. az *Árpádházi Szt. Erzsébet Római Katolikus Líceum és kollégium* nevelő és közösségmegtartó szerepét Gyimesfelsőokon, ahol zömmel csángó gyermekek tanulnak az óvodától a líceumig. De említhetjük a gyulafehérvári *Gróf Majláth Gusztáv Károly Liceumi Szeminárium* esetét is, ahol a román állam sietve egyetemet hozott létre a volt egyházi iskola épületében, kétségtelenül azért, mivel a vár központjában és az egyesülés terme mellett nem félté képhe illőnek egy esetleges magyar középiskola létét.



politikát tükrözik egyébként mindazok a korlátozások és nehézségek is, amelyekkel a felekezeti oktatás szembesül. A két világháború közötti időben ugyanis (1920–1948) a magyar felekezeti iskolarendszer komoly közösségmegtartó és identitásőrző szerepet töltött be, hiszen gyakorlatilag ide szorult vissza a magyar nyelvű oktatás. Ezért is akarta az 1925-ös Angheliescu-féle „magánoktatási törvény” felszámolni azt. Abban az időben „az erdélyi felekezeti iskolák, az ősrégi katolikus főgimnáziumok, református kollégiumok emberfeletti küzdelmeket vívtak létfenntartásuk megőrzéséért. A zsidóknak megtiltották, hogy gyermekeiket magyar vagy német nyelvű iskolákba adják.”<sup>37</sup> Napjaink nehézségeinek és törekvéseinek pedig beszédes példája a gyulafehérvári Batthyáneum esete,<sup>38</sup> amelyet semmiképpen nem akarnak visszaadni,<sup>39</sup> sőt azt is fontolgatják, hogy az újonnan alapított „1918. december 1.” egyetemhez csatolják.



**A Batthyáneum – az erdélyi magyar katolicizmus emlékezetének egyik őrhelye**

Összegezve azt lehet megállapítani, hogy Erdélyben – az egyházi intézményeken belül a tényleges *megtartó erő* nagymértékben *személyhez kötött*, amiben rendkívül fontos szerepet játszik az *egyéni kezdeményezés*, amelynek néha számolnia kell az intézmény bürokratikus és hierarchikus nehézségeivel is. Éppen ezért, a jelen helyzetben nem annyira az intézmény(ek)re hanem sokkal inkább az egyes kezdeményezésekre, megvalósításokra kellene a figyelmet és a támogatást összpontosítani;

<sup>37</sup> Antal Imre: „Tisztetség adassék”. *Lapok a csíkszeredai római katolikus főgimnázium történetéből*. Csíkszereda, 1994. 36. o. Az iskola történetén keresztül az olvasó végigkövetheti az erdélyi magyar felekezeti oktatás nehézségeiben és megpróbáltatásokban bővelkedő évszázadait.

<sup>38</sup> A könyvtárban kéziratok, ősnymtatványok és XVI–XVIII. századi nyomtatványok találhatók.

<sup>39</sup> L. pl. a *Romániai Magyar Szó* 1998. augusztus 15–16-i számát, amely közli a 255/1998. sz. Hivatalos Közlönyben megjelent 13/1998. sz. Sürgösségi Kormányrendelet 1. mellékletének 13. pontjába foglalt előírásokkal kapcsolatosan a Fehér Megyei Prefektúra levelét a Román Kormány Főtítkárságához arra vonatkozóan, hogy „a Batthyáneum Könyvtárnak a magyar közösség tulajdonába való átadása súlyosan megkárosítja a román állam kulturális vagyonát”; vagy az *Unirea* 1998. augusztus 22-i számát, ahonnan egyértelműen kiviláglik, hogy legjobb esetben is csupán az épület visszaadásáról lehet szó – és semmi többről, főleg nem a könyvekről. Az egykori kormányrendelet hihetetlen sürgős voltáról tesz tanúbizonyságot az a tény, hogy ebben a kérdésben mind a mai napig nem történt érdemleges előrelépés. Ezen ügy is beszédesen bizonyítja, hogy *Romániában nem a szavak, a kijelentések vagy a szándéknyilatkozatok, de még nem is a dokumentumok, hanem a tettek és a tények alapján kell véleményt alkotni és ítélni*. Egyébként a gyulafehérvári érseki levéltár dokumentumai bizonyítják a püspökségnek a tulajdonjog megőrzésére tett erőfeszítéseit.

- az egyházi kezdeményezések tulajdonképpen állampotló vagy államkiegészítő társadalmi szerepet töltenek be a magyar kisebbség életében<sup>40</sup> (ezzel szemben *Magyarországon az egyházügy politikai, hatalmi kérdés, s minden jel arra mutat, hogy elsősorban pénzügyi kérdés*). Az egyházi javak és iskolák körüli nehézségek tulajdonképpen arra irányulnak, hogy a magyar történelmi egyházak csupán az önfenntartáshoz elégséges gazdasági háttérrel rendelkezzenek, s minél kisebb szerephez jussanak az oktatás-nevelés, illetve a közösségépítés terén;
- a magyar történelmi egyházak között nincs tényleges együttműködés sem a jövőkép, sem pedig a közös koncepció (munkaterv) kidolgozása tekintetében. Pedig nagyon fontos lenne közös iskolahálózatban – és ökumenikus iskolák felállításában – gondolkodni. Ehhez azonban szükséges lenne a másiktól való félelem legyőzése;
- nagyon nagy szükség lenne átfogó népművelési program vagy programok kidolgozására és megvalósítására. Ebben példa lehet Márton Áron tevékenysége és a két világháború közötti megvalósítások. Erdély nagy katolikus püspöke ugyanis, akinek a szavai semmit nem veszítettek időszerűségükből, „többször aggodalmasan és megrázó erővel mutatott rá szóban és írásban”, hogy amennyiben az erdélyi magyarságnak nem lesz vezető rétege, „mely az erkölcsi felelősség eleven tudatával él és tanít a nép között”, akkor ez a kisebbségi létbe kényszerített népcsoport, „tudatlansága következtében, a hajszás életversenyen alul marad, ha műveltségében megfogyatkozik, ha múltjának az emlékeit nem tudja átvenni, s nem lesz számára lehetséges, hogy belső gazdagságának kibontott pompázatában rangosan, egyenlő félként jelenhessék meg a többi népek között, a kultúrtenyészet kellős közepén bűnökbe nyomorodik, lelkiileg is elbitangolódik. [...] Ezért a jövő nemzedéknek a tudatába lobogó lelkes szavakkal beleégetni kívánta azt a felfogást, hogy a népért végzendő munka nem külön foglalkozási ág, hanem minden hivatással elválaszthatatlanul együttjáró kötelesség és felelősség.”<sup>41</sup>

<sup>40</sup> Néha pedig az egész helyi társadalom életében, ahogy azt az Aranyosgyéresi Városi Kórház esete is mutatja. A közintézmény ugyanis csak az egyházi közösségek segítségével képes a betegek ételmezését biztosítani. „Az aranyosgyéresi reformátusok [2003.] júliusban 5 kg csirkecombot, 10 kg növendékhúst, 4 liter olajat, 50 kg burgonyát, 5 kg murkot, 7 kg szárazpaszulyt, 6 kg hagymát, 30 darab tojást, 1 margarint, 1 kg cukrot és laskát adományoztak” a kórháznak. Augusztus 20-án ismét a református egyházon a sor. L.: *Szabadság* 2003. augusztus 1. A katolikus Caritas pl. Romániában 52 házi beteggondozó központot működtet.

<sup>41</sup> Dr. György Lajos: Márton Áron, Erdély nevelő püspöke. In: *Márton Áron emlékkönyv, i. m., 75. o.*

### III. Példaértékű kezdeményezések

Arra való tekintettel, hogy a jelen tanulmány tulajdonképpen egy folyamatban levő, hosszabb időtartamú és összehasonlító jellegű kutatásnak és helyzetelemzésnek bizonyos mértékben egy adott helyzetét tükrözi, az alább felsorolt kezdeményezések célja betekintést engedni mindazokba a pozitív történésekbe, amelyek feltérképezése és átfogó bemutatása korántsem zárult még le.

#### **– Bakó Béla OFM (Marosvásárhely)**

A szegénykonyha, a cigány- és börtönpasztoráció mellett megszervezte az eldobott gyermekek nevelését is. Jelenleg 30 ilyen gyermek nevelkedik több házban, nevelőnők felügyelete alatt. Házi szabály próbálja életüket strukturálni. Az alapvető nehézséget az anyagi gondok jelentik: ételmezés, ruháztatás és a személyzet fizetése.

A viszonyokra jellemző, hogy a ferences plébániát – amelyet 1972-ben a város egyik szegény negyedében alapítottak a főtérről kiköltöztetett szerzetesek, akiknek templomát a kommunista diktatúra lebontatta, hogy helyére színházat építtessen – körbe kellett vasrácsozni, és gyakorlatilag nem lehet hosszabb időre felügyelet nélkül hagyni.

2003 augusztusa óta Pál atya csíksomlyói házfőnök lett, marosvásárhelyi munkáját azonban továbbra is szívügyének tekinti. Az 'előléptetés' kapcsán óhatatlanul is megfogalmazódik az a kérdés, hogy milyen erők és érdekek húzódnak meg egy ilyen lépés mögött? S mit nyer azzal a ferences rend, a katolikus egyház – az erdélyi magyarságról és az érintett nehéz helyzetben levőkről nem is beszélve – ha egy kezdeményező embert megkísérelnek 'megfékezni', esetleg letörni?<sup>42</sup>

#### **– Csató Béla (Marosvásárhely)**

Már Sepsiszentgyörgyön, ahol azelőtt tevékenykedett, szívügye volt az egyházi infrastruktúra megszervezése, javítása. Marosvásárhelyre kerülve egyik első ténykedése volt a lelkipásztorkodás átszervezése: 4 katolikus plébániát (és egy közösségi házat) alakított ki a katolikus közösség jobb lelkipásztori átfogása, lefedése érdekében. Ugyanakkor célkitűzései között szerepel egy szellemi kisugárzó központ – egy katolikus egyetem – megszervezése. Az erre hivatott épületekben pillanatnyilag a Sapientia Egyetem szociálpedagógia, családsegítő és társadalmi kommunikáció szakjai működnek.



**A Deus Providebit Tanulmányi Ház**

<sup>42</sup> Máthé Éva: Pál atya nem adja fel! *Romániai Magyar Szó*, 2003. augusztus 11.

*„Egész életemben azt vallottam, hogy a román államtól igenis követelnünk kell mindazt az infrastruktúrát, amit elvettek, de értékes éveket veszítünk, ha csak erre várunk. Ebből kiindulva gondoltam úgy, hogy lépnünk kell, ahogy lehet. Az élet igazolta, hogy helyes volt ez a gondolkodás, mert ha ez a ház történetesen nem lett volna készen 2000-re, akkor Marosvásárhelyen az Erdélyi Magyar Tudományegyetemnek nem volna létezési lehetősége. Gyakorlatilag itt tudott elindulni, és örömmel veszem tudomásul, hogy a jövőben gyarapodni fog, úgymond kiteljesedik.”<sup>43</sup>*

Tervezi egy regionális pasztorációs iroda felállítását és megszervezését, amelynek az lenne a célja hogy a valós társadalmi helyzetből kiindulva fogalmazza meg a lelkipásztori szempontokat. Első lépésnek a diagnózis megállapítását tekinti, ami pontos felmérést jelent a szakintézmények bevonásával (pl. a csíksomlyói Venczel József szociológiai intézet).

Szemléletében a lelkész elsődleges feladata nem a társadalmi problémamegoldó szerep felvállalása. Ellenben nagyon szükséges lenne az erdélyi magyarság belső megújodása ahhoz, hogy az egyházak legalább részben feladhassák problémamegoldó szervezeti szerepüket. Ez ugyanis csak tűzoltást jelent – s más társadalmi szereplőkkel/felelősökkel sokszor feledtetni az újjáépítés felvállalásának a kötelezettségét.

### **– Fülöp G. Dénes (Marosvásárhely),**

református lelkipásztor két alapvető létesítményt hozott létre:

1.) a *Lazarenum alapítványt*, amelynek alapvető célkitűzése a szegénység felszámolása. Ennek keretében működik a Lydia gyermekotthon, egy diakóniai intézet, a vártemplomi picis ház – amely, svájci támogatással, a csavargó gyermekeknek próbál ebédet és valami nevelést biztosítani –, illetve a magyar nagycsaládosok segítése (felekezetre való tekintet nélkül).

2.) a *Calepinus*<sup>44</sup> *alapítványt*, amely tulajdonképpen idegen nyelvű népfőiskola (3 éves tanfolyammal). Az alapítvány 12 éve bérel 13 tantermet (délután és este) – aminek az az érdekessége, hogy a református egyház tulajdonképpen a saját, egykori épületét bérlí. Ennek a népfőiskolának kb. 3000 végzettje van. A 2002/2003-as tanévben 450 hallgatója volt. Az iskola önfenntartó (a tandíjából tartja fenn önmagát), s a 3. évben angol anyanyelvű tanárok tanítják a hallgatókat.

Ezekhez a létesítményekhez társul még a Pedagógiai Főiskola, amelyet a magyar tanítóhiány enyhítése céljából hoztak létre. Ezt a hiányt 1990-ben 400 főre becsülték. A Főiskola 1990 őszén indult be, mindenféle jóváhagyás nélkül. 1994-től a nagykőrösi tanítóképző főiskola (Károli Gáspár Egyetem) kihelyezett tagozataként működik. Pillanatnyilag a diplomát Bukarestben kell honosítani s akkor mind az állam (tanító), mind pedig az egyház (kántor) felé lehetőségeket biztosít. 12 év alatt 300 diplomás ember végzett itt, akik állami fizetéssel magyar tanítók. Következő célkitűzés egy keresztény óvoda és elemi iskola felállítása, amely egyben a gyakorlás célját is szolgálná a főiskolai hallgatók részére.

*Kétségtelen, hogy marosvásárhelyi viszonylatban érdemes lenne elgondolkodni a szorosabb együttműködés és a tevékenységek összehangolásának a szükségességén.*

<sup>43</sup> Bodolai Gyöngyi: Épített üzenetek. Elismerés Csató Béla főesperesnek. *Népújság*, 2003. augusztus 26.

<sup>44</sup> A XVI. sz. közepén keletkezett latin magyarázó szótár, amelyben 1593-tól a magyar nyelv is szerepelt egy heidelbergi diák, Laskói Csókás Péter jóvoltából.

---

### **- Bőjte Csaba OFM (Déva),**

akinek nevéhez fűződik a dévai gyermekotthon, illetve a *Szent Ferenc Alapítvány*, amely célkitűzéseit a következőkben határozza meg:

- Iskolák, kórházak, öregotthonok, pihenőházak, gyermekotthonok, szanatóriumok, óvodák, napközik és más védő intézetek felszerelése, felújítása, fenntartása, irányítása és építése.
- Tudományos és orvosi központok létrehozása.
- Időszaki kiadványok, folyóiratok, újságok kiadása, terjesztése és értékesítése. Könyvtár, rádió és televízió állomás létrehozása a törvényes keretek között.
- Lelkigyakorlatok, zárandoklatok, táborok szervezése keresztény szellemben.
- Műemlékek, történelmi emlékek védelme és restaurálása.
- Karitatív anyagi segítség a rászorulóknak, tanulóknak, egyetemistáknak, sokgyermekes családoknak: ösztöndíjak, jutalmazások, szakmai továbbképzések anyagi támogatása. Nemes célok anyagi támogatása.
- Kiállítások, fesztiválok, irodalmi és művészi versenyek rendezése.
- A környezet védelme, védett területek kialakítása az érvényes törvények betartásával.

### **- Gergely István (Csíksomlyó)**

Az általa létrehozott *Csibész Alapítvány* célja a csíksomlyói árva gyermekek felkarolása. Célkitűzés az önálló gazdasági és pénzügyi alap megteremtése ahhoz, hogy a kezdeményezés működhessen. Gergely István saját bevallása szerint a semmiből indult. Az egyházközség hajdani erdőségének tulajdonképpen csak egy részét, ha viszszaadják – miközben a Csíkszeredában újonnan létesített román ortodox püspökség, állami támogatással, komoly vagyoni háttérrel alakít ki magának (erdőség, ingatlan, ipari vállalkozás formájában). Hajdanán ez az erdőség biztosította az iskolafenntartáshoz nélkülözhetetlen alapokat. A vagyoni rendezés elhúzódása tehát tulajdonképpen az egyház gazdasági, pénzügyi lehetőségeinek a korlátozását is jelenti, amelynek következtében leszűkül a nevelési-oktatói tevékenység lehetősége, s így a kisebbség körében és javára betölthető társadalmi szerepe is meglehetősen korlátozottá válik. Joggal merül tehát fel az a kérdés, hogy a kárpótlási és visszajuttatási törvény mennyire tekinthető tényleges jogorvoslásnak – vagy pedig nem több, mint pusztán kifelé (a külföld és elsősorban az Európai Unió felé) való mutogatás. Hiszen a mindennapok realitása alapján véve nem más, mint a folytonos akadályozás, hazudozás, a törvény nem alkalmazásának a hosszú sora.<sup>45</sup>

### **- Kató Béla (Illyefalva)**

református lelképásztor nevéhez fűződik a helyi „autonómia sziget” megvalósítása, amely mezőgazdasági, kisipari és szolgáltatási kezdeményezéseket foglal magába (pl. asztalos műhely, pékség). A cél munkalehetőséget teremteni, és ily módon megélhetést biztosítani a falu, mint mikrorégió, lakosai legalább egy részének. A gazdasági irányítottság mellett azonban Kató Béla nem feledkezik meg a lakosság szellemi, lelki igényeiről sem. Ezek kielégítését ugyanolyan fontosnak tartja, mint az életszínvonal emelését.

<sup>45</sup> L. Balla Tünde: A váradi premontrai vagyonról. *Romániai Magyar Szó*, 2003. augusztus 6–7.

Arra a kérdésre, hogy tanítható-e az illyefalvi példa, a válasz nem egyértelmű. A kezdeményező szellemű lelkipásztor szerint a sikerhez emberismeret, szervezés, delegáció-képesség (munka területén) és egy munka-sejt (együtt dolgozni képes emberek) szükséges. Szerinte Illyefalva nem másolható ugyan – mert mindig a helyi adottságokat kell szem előtt tartani, és azokból kell kiindulni –, azonban mindenképp lehet példaértékű, amely ösztönzően hat, vállalkozásra buzdít, és ihletet ad. Ahhoz pedig, hogy a megvalósítás maradandó legyen, nagyon fontos a munkamegosztás. Meg kell találni azokat az embereket, akikkel együtt lehet dolgozni, és ki kell alakítani egy olyan struktúrát, amely nem személyhez kötött, s amely az elindító személyétől függetlenül is képes létezni és működni.



**Keresztyn ifjúsági és konferencia központ, amely a KIDA (Keresztyn Ifjúsági és Diakóniai Alapítvány) keretén belül működő intézmény.**

A múltból kiindulva és a jövőre vonatkozóan – hogy mennyit és milyen irányba változott a helyi gyülekezet, s áttételesen kétségtelenül az egész erdélyi magyarság helyzete –, Kató Béla azt egy nagyon beszédes példával érzékelteti. 1885-ben az illyefalvi református közösség új orgonát építtetett egy brassói mesterrel. 1914-ben az orgona megrongálódott s a közösségnek azóta sem volt anyagi lehetősége arra, hogy azt megjavíttassa. S ezt erőteljesen alátámasztja az a tény is, hogy a faluban az elmúlt 50 évben alig épült új ház.

– **Rencsik Imre** (Nagyvárad), aki a *Posticum – Movimentum Iuventutis Christianae Egyesület* keresztény szellemiségű szervezet létrehozója. Ennek célja a keresztény kultúra és szellemiség ápolása és terjesztése, amelyet különböző kulturális szolgáltatások és karitatív tevékenységek révén kíván elérni.

## IV. Jövőbeni kilátások és feladatok

Amennyiben a jelenlegi folyamat zavartalanul folytatódik és nem sikerül reményt adó jövőképet kidolgozni,<sup>46</sup> számolni lehet azzal, hogy az erdélyi magyarság, az elkövetkező 5-10 évben, az 1 200 000-1 000 000 nagyságrend irányába csökken, hiszen súlyos következmények nélkül „nem lehet egy kisebbséget a reménytelenség, a tartós kudarc, az örök vesztes állapotában tartani”<sup>47</sup> (Tabajdi Csaba). Ebben a népeségfogyási helyzetben pedig élesebben jelentkezik majd a megmaradás/megtartás vagy kitelepedés kérdése. Ennek függvényében pedig minden pozitív kezdeményezést tulajdonképpen úgy kell majd tekinteni, mint amely a lassú, szenvedve pusztulás enyhítését szolgálja.<sup>48</sup>

Lestyán Ferenc (volt marosvásárhelyi főesperes) 30-60 év távlatában az erdélyi magyarság eltűnésének a lehetőségét helyezi kilátásba. Kató Béla, illyefalvi református lelkész szerint is a jelek ez irányba mutatnak. A Székelyföld szétbomlásával pedig ez egy visszafordíthatatlan fejlődési irányra fog változni.<sup>49</sup> Vencser László mindenkinél radikálisabban fogalmaz. Szerinte „egy-két évtizeden belül nem lesz szükség iskolára, magyar egyetemre, mert a fiatalság kivándorol. Rosszak a stratégiák, rossz a politika munkája. Az egyházaknak, köztük a katolikus egyháznak is, feladatai lennének”.

Az elkövetkező 1-2 éves időszak fontos feladata lehetne egy átfogó jellegű és ugyanakkor régiókra is lebontott (pl. Székelyföld) gazdasági, társadalmi és kulturális *számvetés* elkészítése, amely lehetővé tehetné az aktuális és tényleges erdélyi helyzet jobb megismerését és megértését – s amely egyben munkaalapot is képezhetne a jövőképet kidolgozásához.

Az elkövetkező 3-5 éves időszak elsődleges feladatai között kellene ugyanis szerepelnie

- egy Erdély jövőjét átfogó és áttekintő koncepció kidolgozása; **vagy pedig**

- Magyarország részéről egy világos és következetes politikai állásfoglalást sugalló magatartás meghatározása, amelynek szembe kell néznie a *szülőföldön való megtartás* vagy *kitelepedés/kitelepítés* opciók közötti egyértelmű választás szükségességével. A terület-, illetve lakosságcsere gondolatát annak idején már Márton Áron püspök is felvetette, hiszen megkerülhetetlen tény, hogy a szórványok tulajdonképpen olyan nyelvi szigetek, amelyek rendelkeznek egy kritikus százalékküszöbvel. Ezt természetesen figyelmen kívül lehet hagyni, mint zavaró és kellemetlen tényezőt; a figyelmen kívül való hagyás azonban semmit nem változtat magán a tényen.

<sup>46</sup> Ehhez kapcsolódóan I. pl. Törzsök Erika: Kisebbségek változó világban. *Erdélyi riport*, II. évf., 28. szám, 2003. július 17. 20–22. o.

<sup>47</sup> *Az egyházak szerepvállalása...*, i. m., 130. o.

<sup>48</sup> „Két templom a dombtetőn: a Hunyadiak által építtetett, ma református, és az 1920 után emelt ortodox hajlék egymás mellett hirdeti Isten dicsőségét Marosszentimre központjában. Két jelkép: egyikük a múltat, a másik a jövőt jelenti. [...] A faluban ma egyetlen református sem él [...]” Lukács János: Múzeum lehet a megoldás Marosszentimrén. *Krónika*, 2003. július 29.

<sup>49</sup> E folyamat végkimenetelére nagyszerű példa Kolozsvár esete. „A hivatalos és végleges népszámlálási adatok szerint [...] mindössze 18,86 százalék a magyarság aránya Kolozsváron. Ez azt jelenti, hogy a város magyar lakosai nem élhetnek a 215-ös számú helyi közigazgatási törvényben a 20 százalékot meghaladó kisebbségek számára biztosított jogokkal, azaz a kétnyelvű helységnevtábla kifüggesztésével, az anyanyelvhasználat jogával a közigazgatásban, illetve az igazságszolgáltatásban.” *Romániai Magyar Szó*, 2003. július 4.

Minden bizonnyal elérkezett az az idő, amely kötelezően kikényszeríti a lépések megtételét és a cselekvést. Globalizálódó világunkban ugyanis a szülőföldön való megtartás/megmaradás alapvető követelménye a remény és a jövőlátás – amely lassan általános érvényűvé válik, s megszűnik a kisebbségben élőkét szorongató kérdés lenni. Ezért kellene talán több figyelmet fordítani a társadalom alulról történő épülésére és elsősorban az ez irányú törekvéseket segíteni. Pillanatnyilag ugyanis a képzett fiatalság számára – Erdélyben, s különösen a Székelyföldön – kevés a megtartó lehetőség. Ennek következtében elsősorban a tenni akaró, a többre haladni vágyó dinamikus és alkotó szellemű, vállalkozó kedvű réteg megy el, amely alapján véve kitör abból a helyi (és országos) környezetből, amelyben tehetetlennek és bezártnak érzi magát. Marad tehát az az igénytelenebb, vegetálóbbréteg, amelynek a beolvasztása, eltüntetése jóval könnyebb lesz, s mindenképpen idő kérdése. Pedig már az 1997-es budapesti konferencián megfogalmazódtak megfontolandó és időtálló észrevételek: „Ha lesz értelmiségünk határon innen és határon túl, jövőnk is lesz határon innen és határon túl” (Gábor Bertalan, nagykaposi római katolikus esperes); „Nekünk mesterségben, szaktudásban, műveltségben többnek kell lennünk, mint az a nép, amely körülvesz minket, mert csak ebben az esetben tudnak ránk felnézni és megbecsülni minket” (Matos Ferenc, a Nagyváradi Karitászigazgatója).<sup>50</sup>

<sup>50</sup> *Az egyházak szerepvállalása...*, i. m., 104. és 111. o.



---

## V. Gyakorlati tennivalók

### **Magyarországon**

Alapvető követelmény az erdélyi magyar történelmi egyházak megítélésének a szétválasztása a magyarországi egyház- és vallásügyi politikától. Az erdélyi magyar kisebbségi társadalomban ugyanis – az összromániai társadalomhoz hasonlóan és részben amiatt – az *Egyház* még mindig megkerülhetetlen *társadalmi tényező*. A magyarországi napi politikai helyzetnek nem szabadna meghatározó mértékben áttevődnie a kisebbségi magyar társadalomba (társadalmakba). A magyarországi politikai döntéshozók szemében **érték** kellene hogy legyen **a középútkeresés és a semlegesség** Erdélyben, amit pillanatnyilag senki nem értékeli, s ami alapjában véve senkit nem is érdekel.

Szükséges lenne azon erdélyi *egyházi jellegű egyéni kezdeményezések **közvetlen, a magyarországi napi politikától mentes és attól valamilyen formában független, valamint folyamatos támogatásának*** a strukturális kidolgozása, amely kezdeményezések 1) közösséget építenek, 2) egzisztenciát teremtenek és ezzel hathatósan 3) segítik az identitás megőrzését.

### **Erdélyben**

Tanulságos lenne – egy éven belül – egy olyan 1-2 napos *kötetlen kerekasztal-beszélgetés* megrendezése (pl. Illyefalván), ahol kezdeményező erdélyi egyházi személyek és társadalmi-politikai tisztségviselők, valamint magyarországi döntéshozók (max. 10-12 személy) megvitathatják és lefektethetik egy közös és átfogó jellegű, a hosszabb távot szem előtt tartó *jövőkoncepció* alapjait. Ezen Erdélyből 6-8, illetve Magyarországról 3-5 személy vehetne részt.

## Melléklet

Minden egyes egyházi kezdeményezés egy adott személyhez kötődik. Tulajdonképpen *életutakról* van szó, amelyek mind-mind egy irányba mutatnak: a tenni akarás felé. Egyenkénti feltárásuk és csokorba gyűjtésük talán megsejtethet valamit abból, hogy miért is oly erős, hogy miért is oly kényszerű a tevékeny emberek tenni akarása; azoké, akik a körülmények kényszere alatt nem tudnak nem tenni. Ez az, amit Fülöp G. Dénes, marosvásárhelyi református lelkipásztor, „a szolgálat életérezése”-nek nevez.

Ugyanakkor arra is érdemes kitérni, hogy a személy és a kezdeményezés hogyan kapcsolódott, illetve kapcsolódik össze. Erre próbál majd válaszolni az elmúlt több mint egy évtized történése az egyes személyek esetében.

Az itt jelenleg szereplő egyetlen életút bemutató jellegű. A kutatás célkitűzése ugyanis az, hogy minél több ilyen összegyűjtsön, és összehasonlítással kielemezzen.

**Dr. Vencser László.** Nevéhez fűződik a csíksomlyói *Jakab Antal Tanulmányi Ház* megvalósítása, amelynek 1996–1998 között a vezetője volt. 1998 óta a Kuratórium elnöke.

*Születés:* Ditró, 1947. június 17.

*Tanulmányok:* Ditró (elemi iskola), Gyulafehérvár (közéiskola: 1961–1965; filozófiai-teológiai tanulmányok 1965–1970), Róma – Gregoriana Pápai Egyetemen (teológiai licenciátus: 1970–1972) és a Pápai Laterán Egyetem – az Accademia Alfonsiana (erkölcssteológiai tanulmányok és doktorátus: 1972–1975). Közben, 1971. szeptember 12-én Márton Áron püspök pappá szenteli.

*Lelkészi pályafutás:* 1975–1991 között a gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán az erkölcssteológia tanára. Emellett végig tanítja a német nyelvet. 1981. január 1-től vicerekтор, az Intézet gazdasági vezetője. 1990. januártól Caritas-igazgató. 1991. szeptember 1-től, mind a mai napig, a linzi egyházmegye idegennyelvű pasztorációjának az irányítója. 1994–1996-ban a gyulafehérvári főegyházmegye pénzügyi igazgatója. 1997–1998-ban a Német és Osztrák Püspöki Kar bécsi székhelyű közép- és kelet-európai információs irodájának a vezetője. 2000. július 1. óta az Osztrák Püspöki Konferencia keretében működő Idegennyelvű Katolikus Lelkészségek Országos Igazgatóságának a vezetője, bécsi székhellyel. 2001 óta a Sapientia EMTE-Csíkszeredai Karok előadó tanára (keresztény etika, illetve gazdaságetika).

*Tevésre/cselekvésre ösztönző (lelki) erő.* Vencser László erről így nyilatkozik: „családi örökség, amely az állandó alkotásra, a szép teremtésére, a mások életét gyarapító munkára ösztönzött és ösztönöz ma is. Ugyanakkor a társadalmi-egyházi helyzet megváltoztatásának álma is ott volt mindig a háttérben. Ezt a gyulafehérvári évek után a római tartózkodás még csak fokozta. Állandóan 'reformáltuk' az Intézetet, az egyházmegyét és mindent, ami csak számításba jöhetett. A lehetőség aztán adva volt, még akkor is, ha a kommunista diktatúrában éltünk. Érdekes, hogy a szellemi életben, majd az anyagiak területén is milyen sokat lehetett alkotni. Az egyes sikerek – szemináriumi munkacsoportok, bibliakörök létrehozása, fiatal papok csoportjainak a munkája (Maros és Kolozs megyékben már a 70-es évektől kezdve) – bátorítást és erőt adtak. Nem ismertem a lehetetlent, csupán el kellett kezdeni a munkát és minden sikerült. Természe-

tesen az emberek, a diákok, a kollegák, az Intézet személyzetének a hozzáállása növelték a munkakedvet. De ott volt az isteni erő is a háttérben, jóllehet a közmondás értelmében: segíts magadon és az Isten is megsegít.”



**A Jakab Antal Tanulmányi Ház**

*a) 1990: a változás és az indulás; hogyan és miért?*

Az 1989–90-es változást követően már az első hónapokban felvetődött egy Tanulmányi Ház építésének a gondolata. Olyan Központra, szellemi műhelyre volt szükség, amely az új helyzetben lehetővé teszi, hogy az emberek találkozzanak, képezzék, illetve átképezzék magukat, és így megszabaduljanak a diktatúra idejében rájuk kényszerített beidegződésektől és választ találjanak a kor kérdéseire. Először az alvinci kolostort akartuk átalakítani. Két tényező ezt visszaszorította. Bővíteni kellett volna az épületet, ami a műemlékvédelem miatt nem lett volna egyszerű. Másodszor a Székelyföld és az Alvinc közötti nagy távolság is ellene szólt. Már április végén a csíksomlyói ferences atyákkal tárgyaltunk, s így került a mai helyére a Tanulmányi Ház. Az atyák felkínálták a területet, amelyen a KALOT épülete áll. Mivel abban az időben Caritas-igazgató voltam könnyebb volt Caritas vonalon indítani a terv megvalósítását.

*b) 2003: az eddigi megvalósítások.*

A Tanulmányi Ház tervezését az újonnan létesült csíkszeredai ARC-Studio vállalta. Pénzt kellett keresni, mert nekünk nem volt erre lehetőségünk. Akkor még arról álmodtunk, hogy kb. 1 millió DM-ből (kb. 500 000 euró) sikerül a Házat felépíteni és berendezni. 1991-ben kb. 850 000 DM (420 000 euró) állt rendelkezésünkre. Különösen a Dél-Tirol-i Caritas és a Freiburgi Német Caritas-Központ volt nagylelkű az adakozásban. 1993-ban a pénzforrás kimerült, de az épületnek csak egy része állt előttünk 'pirosban'. A kápolna, illetve az ebédlő-konyha rész építése még el sem kezdődött. 1994-ben, amikor kineveztek pénzügyi igazgatónak, a Pénzügyi Kamara 'átvette' az épületet és vállalta az építés folytatását. Nem volt sem könnyű, sem pedig egyszerű. Ismét pénzt kellett koldulni. Ez sikerült. Első próbálkozáskor ismét összegyűlt kb. 800 000 DM (400 000 euró). Ennek több mint a felét egy németországi civil alapítvány, a Clementia, adományozta. 1995-től az építkezések folytatódtak és jó ütemben haladtak előre. Még két alkalommal maradtunk pénz nélkül. Rengeteg levelet írtam, kértem-könyörögtem, amíg végül sikerült az épületet berendezve átadni. A 2 200 000 DM (kb. 1 100 000 euró) összegből ezt ma már nem lehetne megvalósítani. Akkor összefogott Európa, illetve Nyugat-Európa és 1996. szeptember 17-én ünnepélyesen megnyitotta kapuit a Jakab Antal püspökről elvezett Tanulmányi Ház. Jakab Antal 13 év nehéz börtön után ismét teológiai tanár, majd 10 éven keresztül segédpüspök, és ugyancsak 10 évig megyéspüspök volt. Mindig a

megalapozott tudományosság jellemezte. Munkássága a Tanulmányi Házban folytatott tevékenységre kíván ma is buzdítani. 1990 márciusában adta át az egyházmegye vezetését. De álljanak itt a Ház építését támogatók is: Caritas Szervezetek (Deutscher Caritasverband Freiburg, Caritasverband Diözese Passau, Caritasverband Diözese Würzburg, Caritasverband Diözese Aachen, Caritas Italia, Diözesancaritas Bozen-Brixen, Secours Catholique, Caritas Nederland, Caritas der Diözese Innsbruck, Caritas der Diözese Linz, Caritas Alba Iulia), Clementia Alapítvány (Németország), Renovabis Solidaritätsaktion der deutschen Katholiken, Erzdiözese München-Freising, Erzdiözese Paderborn, Kirche in Not/Ostpriesterhilfe Königstein, Priestergemeinschaft „Jesus Caritas”, Freiwilliger Hilfsfonds der Priester im Bistum Limburg, Ostfonds der Diözese Linz, Dr. Kerny Géza (†1995. szeptember 8.) ausztriai magyar főlelkész/linzi magyar lelkész, Missionsamt der Diözese Bozen-Brixen, Conferenza Episcopale Italiana, Communicantes holland alapítvány, Diözese Rotterdam, Pax Romana Basel. Ezek a nevek igazolják, hogy milyen széles kört kellett megmozgatni és hányan bekapcsolódtak ennek a Tanulmányi Háznak a megvalósításába.

Akkor beteljesült egy álom. Azóta nagyon sok rendezvényre került sor. Sikerült a régió népeinek, vallásainak, sőt a világ különböző részeiről érkezett emberek részvételével kifejezésre juttatni, hogy közösen, együtt lehet építeni a jövőt. Remélni lehet, hogy a szolidaritással létrehozott 'mű' a jövőben is betölti rendeltetését és szellemi vár marad, illetve azzá fejlődik.

*c) A jövő: tervek, elképzelések – gondok, aggodalmak.*

A Ház jelenleg nincs könnyű helyzetben, mert a konkurencia ott is érezteti hatását. Növelni kellene a saját rendezvények számát és ezekhez támogatókat keresni, mert a résztvevők esetében még mindig hiányzik a pénz. Jó lenne, ha a helyi egyházi rendezvények, értem az erdélyi részeket, nagyobb szeretettel vennék igénybe a Ház szolgáltatásait. A városban a Sapientia Egyetemen lehetne közösen bizonyos tevékenységeket felvállalni. De gondolkodni kell és megtalálni az új lehetőségeket, hogy a Ház tudjon létezni. Ezért turisztikai és más szolgáltatásokat is fel kell vállalni. Talán ebben segítségére lehetnek az anyaországi utazási irodák. A Ház a maga teljes egészében nyugati segítséggel épült, talán most remélni lehet, hogy más formában az anyaországi segítség is megjelenik.


**Ministerul Lucrărilor Publice,  
Transporturilor și Locuinței**



**2003**  
 anul modernizării

**SAGEATA ALBASTRĂ**

**NOI ORARII pentru Târgoviște!**

Rezervare telefonică în Gara de Nord pentru etapele trenului la telefon 0222  
 Informații la Agențiile de Voiaj CFR și la toate stațiile de cale ferată.  
 Tel.: 021 213 26 42, 021 214 33 20; E-mail: marketing.calatori@cftr.ro


**CĂLĂTORI**

Szemléltető kép: A „Kék nyíl” román vasúti fejlesztési terv





Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítványt (EÖKK) a Magyar Köztársaság Kormánya 1125/2002. (VII. 17.) kormányhatározatával hozta létre. Az EÖKK független, nem profitorientált kutató intézmény. A Közalapítvány célja a Magyar Köztársaság kisebbségpolitikájának tudományos megalapozása; a kisebbségpolitika stratégiai céljainak megvalósítása érdekében projektek és javaslatok kidolgozása; az Európai Unió tagállamai joggyakorlatának, kisebbségpolitikájának figyelemmel kísérése és tanulmányozása; a nemzeti és etnikai, nyelvi, valamint vallási kisebbségek helyzetének elemző és összehasonlító vizsgálata.

E célok megvalósítása érdekében az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány az alábbi főbb kutatási irányokat határozta meg:

- kisebbségek – gazdasági átalakulás – regionális együttműködés;
- a kisebbségi jogok védelme a nemzetközi jogban;
- a romák helyzete Magyarországon;
- medianacionalizmus és európai integráció;
- regionális innováció és többnyelvűség;
- az egyházak szerepe a kisebbségi közösségek életében;
- határon túli magyar fejlesztési-támogatási rendszer kidolgozása;

Az egyes témákhoz kapcsolódóan közvélemény-kutatások végzésére is sor kerül.

The Government of the Republic of Hungary established the Public Foundation for European Comparative Minority Research (EÖKK) by its decree No. 1125/2002. (VII. 17.). The Foundation is an independent, non-profit research institution whose purpose is to work out the scientific basis of the Hungarian Government's minority policy; to elaborate projects and recommendations for the realization of the strategic goals of minority policy; to study the minority policy of the European Union and its Member States; the comparative analysis of the situation of national, ethnic, linguistic and religious minorities.

In order to fulfill its goals the following major research areas were identified by the Public Foundation for European Comparative Minority Research:

- minorities – economic transition – regional co-operation;
- the protection of minority rights in international law;
- the situation of the Roma in Hungary;
- medianationalism and European integration;
- regional innovation and multilingualism;
- the role of the churches in the life of minority communities;
- the elaboration of a transborder development and aid policy.

In connection with the above-mentioned research areas public opinion surveys will also be conducted.

## © Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

*Felelős kiadó:* dr. Törzsök Erika elnök  
1093 Budapest, Lónyay u. 24. félemelet 1.  
Levelezési cím: 1461 Budapest, Pf. 362.  
Telefon: (+36 1) 216 7292, 456 0779  
Fax: (+36 1) 216 7696  
Internet: [www.eokik.hu](http://www.eokik.hu)  
E-mail: [minor@eokik.hu](mailto:minor@eokik.hu)

*Nyomdai előkészítés és nyomás:*  
Stúdió MolnART, (+36 20) 203 9961  
E-mail: [studiomolnart@freemail.hu](mailto:studiomolnart@freemail.hu)  
*Design:* Molnár László

